

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HADİS LİTERATÜRÜNDE EMÂLÎLER VE EBU'L-FAZL
İBNU'Ş-ŞİHNE'NİN “EL-EMÂLİ'L-MUHİBBİYYE” ADLI
ESERİNİN EDİSYON KRİTİĞİ**

Vahdettin YAĞMUR

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir PALABIYIK

İZMİR

2011

YÜKSEK LİSANS
TEZ/ PROJE ONAY SAYFASI

2006800600

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Vahdettin YAĞMUR
Tez Başlığı : Hadis Literatüründe Emaliler ve Ebu'l-Fazl İbnü's- Şihne'nin
"el-Emali'l-Muhibbiye" Adlı Eserinin Edisyon Kritiği

Savunma Tarihi : 21.09.2011

Danışmanı : Yrd.Doç.Dr.Abdulkadir PALABIYIK

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Yrd.Doç.Dr.Abdulkadir PALABIYIK	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Prof.Dr.Nevzat AŞIK	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Prof.Dr.Mehmet ŞEKER	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	

Oybirliği (X)
Oy Çokluğu ()

Vahdettin YAĞMUR tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "Hadis Literatüründe Emaliler ve Ebu'l-Fazl İbnü's- Şihne'nin "el-Emali'l-Muhibbiye" Adlı Eserinin Edisyon Kritiği" başlıklı Tezi (X)
) / Projesi (+) kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Hadis Literatüründe Emâlîler ve Ebu’l-Fazl İbnu’s-Şihne’nin ‘el-Emâli’l-Muhıbbiyye’ Adlı Eserinin Edisyon Kritiği**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Vahdettin YAĞMUR

İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Hadis Literatüründe Emâlîler ve Ebu'l-Fazl İbnu's-Şihne'nin 'el-Emâlî'l-Muhıbbiyye' Adlı Eserinin Edisyon Kritiği

Vahdettin YAĞMUR

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Temel İslam Bilimleri Programı

Bu çalışma Emâlî türü eserlerin varlığına dikkat çekmeyi ve bu eserlerden birisi olan Ebu'l-Fazl İbnu's-Şihne'nin(ö.890/1485) Kâhire'de bulunan Müeyyidiyye Medresesinde yaptığı hadis imlâlarından oluşan “el-Emâlî'l-Muhıbbiyye” adlı eserinin tahkikini yapmak suretiyle ilim dünyasına takdim etmeyi amaç edinmiştir..

Bu çalışmada hadis öğretim metodu olarak “imlâ” metodu incelenmiş, hadis literatüründe “Emâlî” türü eserlerin varlığına dikkat çektik..

Çalışmamızın birinci bölümünde Emâlî kelimesinin lügat ve ıstılâh manasını, “Emâlî” türü eserlerin telif edilme metodu olan imlâ metodunun nasıl ve nerelerde yapıldığını, hadis imlâ meclislerinde kimlerin etkin olduğunu belirtmeye ve Emâlî türü eserlerden öne çıkanları tanıtmaya çalıştık.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise Ebu'l-Fazl İbnu's-Şihne'nin hayatı ve ilmi şahsiyeti hakkında bilgiler sunmaya çalıştık. Daha sonra İbnu's-Şihne'nin “el-Emâlî'l-Muhıbbiyye” isimli eseri tanıtmaya ve bu eseri imlâ ederken nasıl bir metot takip ettiğini tespit edebildiğimiz kadarıyla taktim etmeye gayret ettik.

Çalışmamızın son bölümünde ise “el-Emâlî'l-Muhıbbiyye” eserinin elimizdeki tek nüshasının metnini verdik. Bu metindeki hadislerin kaynaklardaki tahririni yaptık.

Anahtar Kelimeler: Emâlî, İbnu's-Şihne, el-Emâlî'l-Muhıbbiyye

ABSTRACT

Master's Thesis

The Amalis in the Hadith Literature and Edition-Critique of Abu al-Fadl Ibn al-Shihna's "al-Amali al-Muhibbiyya"

**Vahdettin YAĞMUR
Dokuz Eylül University
Graduate School Of Social Sciences
Department of Islamic sciences Program**

This study aimed to attract attention to the existence of the literature of Amali and to present to the eyes of the academic world by edition-critique of Abu'l-Fadl Ibn al-Shihna's work that called al-Amali al-Muhibbiyya which consisted of dictation of the Traditions (imlâ) which arranged in al-Madrassa al-Muayyidiyya by author himself.

In this study the method of dictation (imlâ) is examined as method of hadith teaching, and called attention to the existence of sort of the Amali books in the Hadith Literature.

In the first section of our thesis we tried to give the literal and terminological meaning of the word Amali, how and where performed the method of dictation of Traditions (imlâ) which is the writing method of sort of the books of Emali is, and who is active in the Dictation of the Hadith Assemblies, and also we try to introduce the prominent ones Amali Books.

In the second section of our work we tried to give information about Abu al-Fadl Ibn al-Shihna's autobiography and his scientific personality. Then, we tried to give information about Ibn al-Shihna's work called 'al- Amali al-Muhibbiyya' and to present the method that he applied by author when dictated the Traditions (imlâ al-ahadith) this book as much as we could determine.

In the final section of this study we gave the edition-crtique of the unique manuscript of 'al- Amali al-Muhibbiyya'. And then we made the takhrij of the Traditions in which text by using the first hand sources

Key Words: Amali, Ibn Al-Shihna, Al-Amali Al-Muhibbiyya

İÇİNDEKİLER

HADİS LİTERATÜRÜNDE EMÂLÎLER VE EBU'L-FAZL İBNU'Ş-ŞİHNE'NİN “EL-EMÂLÎ'L-MUHİBBİYYE” ADLI ESERİNİN EDİSYON KRİTİĞİ

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
EKLER LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR HADİS EDEBİYATI TÜRÜ OLARAK EMÂLÎLER

1.1. EMÂLÎ KELİMESİNİN LÜGAT ANLAMI	4
1.2 EMÂLÎ KELİMESİNİN İSTİLÂH MANASI	5
1.3.İMLÂ METODUYLA İLGİLİ BAZI TERİMLER	5
1.3.1. Mümlî	5
1.3.2. İstimlâ	6
1.3.3. Müstemlî	6
1.3.4. Kitâbet	6
1.3.5. Kâtip	8
1.3.6.Meclis	8
1.4. HADİS İMLÂ MECLİSİNDE MÜMLÎ, MÜSTEMLÎ VE TALEBENİN GÖREVLERİ	8
1.4.1 Mümlînin Görevleri	9

1.4.2 Müstemlînin Görevleri	10
1.4.3 Talebenin Görevleri	10
1.5. KUR'ÂN VE SÜNNETTE İMLÂ	11
1.5.1. Kur'ânda imlâ	11
1.5.2. Hadislerde imlâ	12
1.6. HADİS LİTERATÜRÜNDE İMLÂ METODU	15
1.7. EMÂLÎ TÜRÜNDE ÖNE ÇIKAN ESERLER.....	18
1.7.1 Ebû'l-Kâsım b. Asâkirin Emâlî'si.....	19
1.7.2 Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. Mende'nin Emâlisi	19
1.7.3 Ebû Zekeriya Yahya b. Abdilvehhâb b. Mende'nin Emâlisi	19
1.7.4 Ebû Bekir el-Hatîb'in Emâlisi	20
1.7.5 Ebû Tahir el-Muhallîs'in Emâlisi	20
1.7.6 Er-Râfî'in Emâlisi	20
1.7.7 Kadı Abdülcebbâr'ın Emâlisi	20
1.7.8 Zeynuddîn el-Îrakî'nin Emâlisi	20
1.7.9 İbn Hacer'in Emâlisi	21
1.7.10 Ebu'l-Fazl İbnu's-Şihne'nin Emâlisi	21

İKİNCİ BÖLÜM

EBU'L-FAZL İBNU'S-ŞIHNE (804–890 HİCRÎ)(1402–1485 MİLÂDÎ) VE “EL-EMÂLÎ'L-MUHİBBİYYE” ADLI ESERİ

2.1. İSMİ VE NESEBİ	22
2.2. İBNU'S-ŞIHNE'NİN YETİŞTİĞİ DÖNEMİN SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI	22
2.3. HOCALARI	24
2.4. HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ.....	24
2.5. GÖREV HAYATI.....	25
2.6. ESERLERİ	27
2.7. İBNU'S-ŞIHNE'NİN “EL-EMÂLÎ'L-MUHİBBİYYE” ADLI ESERİ	31
2.7.1. Eser Hakkında Genel Bilgi	31
2.7.2. İbnu's-Şihne'nin Emâlisinde Takip Ettiği Metot	32
2.7.2.1.Senet Tahlilindeki Metodu	34

2.7.2.1.1. Râvi Hakkında Başka Âlimlerin Değerlendirmelerini Vermesi	34
2.7.2.1.2. Râvi İsimlerinin Okunuşunu Vermesi	35
2.7.2.1.3. Kaynaklardaki Rivayet Tariklerinin Farklılıklarını Vermesi	36
2.7.2.1.4. Sahih Hadis Kaynaklarında Geçmeyen Bir Hadisin Râvileri Olduğunu belirtmesi	37
2.7.2.2. Metin Tahlilinde Takip Ettiği Metot	38
2.7.2.2.1. Hadislerdeki Metinlerin Hadis Usûlü Açısından Sahih, Garip, Meşhur, Mevkûf olduğunu belirtmesi.	38
2.7.2.2.2. Metindeki Fıkhi Bir Konuyu Açıklaması Ve Mezheplerin Görüş Farklılıklarını Vermesi.	41
2.7.2.2.3. Hadisin Metnindeki Belirsizlikleri Gidermesi	44
2.7.2.2.4. Hadis Metninde Geçen Bazı Kelimelerin Anlamalarını Açıklaması	45
2.7.2.2.5. İhtilaflı Durumları Açıklaması	46
2.7.2.2.6. Metinden Kastedilen Manânın Hakikî mi, Mecaz mı Olduğunun Açıklaması	47
2.7.2.2.7. Hadisin Metninden Çıkardığı Sonuçları vermesi	49
SONUÇ	52
KAYNAKLAR	54
EKLER	59

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
Bkz.	:Bakınız
by.	: Basım yeri yo
c.c.	: Celle celâlühü
D.İ.A.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
D.İ.B.	:Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
İFAV.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
m.	: Mîlâdî
nr.	: Numara
nşr.	: neşreden
ö.	: ölüm tarihi
s.	: Sayfa
s.a.s.	: Sallallahu ‘aleyhi ve selem
Thk.	: Tahkik eden
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	: Tercüme eden
trs.	: tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Geçmişte yapılan çalışmalardan istifade etmek, İlmin gelişim süreci düşünüldüğünde, gerek din ve gerekse fen ilimleri için zorunlu bir durumdur. İlmî çalışmaların orijinal olabilmesi, daha önce yazılmış olan eserlerin bilinmesine ve ilgili ilmi daha ileri bir seviyeye götürecek çalışmalar olmalarına bağlıdır. Geçmiş asırlarda yazılan eserlerden habersiz kalınması durumunda, yapılacak olan ilmî faaliyetin, keşfedilmiş olan bir şeyi yeniden bulmak gibi faydası olmayan bir uğraş olma ihtimali söz konusudur.

Değişik ilim dallarında yazılmış eserlerin arasında fark edilemeyen veya tam olarak istifade edilemeyenlerin olduğu inkârı mümkün olmayan bir gerçektir. Bu kaynakların aradan geçen bunca seneye rağmen lâyıkıyla değerlendirilememesi ilim dünyası adına bir eksikliktir. Hadis alanında “ımlâ yöntemi” dediğimiz, muhaddisin, talebesine bizzat hadisi yazdırmasıyla oluşan ve "Emâlî" olarak isimlendirilen eserleri de bu kategoride değerlendirmek mümkündür. Çünkü hicrî II. asırdan itibaren mevcut olmalarına rağmen bu eserler hakkında derli toplu çalışmalar yapılmadığı görülmektedir. Bu konuda sadece tanıtım mahiyetinde bilgileri içeren, muhteva olarak kısıtlı ilmi çalışmaların ortaya konulduğu, yaptığımız araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır.¹

“Emâlî” türü eserlerle alâkalı olarak akla gelen soruları şöyle sıralayabiliriz: “Hadislerin bizzat şeyh (muhaddis) tarafından yazdırma işinin keyfiyeti nasıldı? Hadisler yazılırken nelere dikkat edilirdi? Bu eserlerin yazılması nerelerde yapılıyordu? Herhangi bir sistem var mıydı? Tedvin asrı dediğimiz hicrî II. asırdan sonra “Emâlî” türü eserlerin yazılmasına devam edildi mi? Bu eserlerin yazma sisteminden günümüze taşınabilecek hususlar var mı?” bu soruları çoğaltmamız mümkündür.

¹ İnternet üzerinden yaptığımız bir çalışmada altı adet emâlînin neşredildiğini tespit etmiş bulunuyoruz. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Ebû İshak İbrahim b. Abdussamed’in Emâlisi, İbnu'l-Bişran’ın Emâlisi, İbnu'l-Merdûye’nin Emâlisi, el-Bâğandî’nin Emâlisi, el-Mehâmilî’nin Emâlisi. (<http://www.Alsunnah.com>)

Hadisler ilk asırlardan itibaren yazılmaya başlanmıştır. Sahabîlerin yaşadığı zamandan başlayarak yapılan hadis yazma faaliyeti belli bir düzen ve disiplinden uzak olarak ferdî gayretlerle yürütülüyordu. Sahabîlere ait bazı sahifelerin² ortaya çıkmış olması, hadislerin erken dönemden itibaren yazıldığı hususunda önemli bir delil olarak karşımıza çıkmaktadır. Emâlî türü eserlerin ortaya çıktığı tarihin hicrî II. asra kadar gitmesi de, bu türün, hadislerin yazılması meselesiyle ciddi bir bağlantısının olduğunu göstermektedir.

İmlâ meclisleri oldukça erken dönemlere dayanmasına rağmen buralarda yazdırılan hadislerin bir Emâlî kitabı olarak karşımıza çıktığı ilk tarih hicrî II. asırdır. İlk Emâlî türü eser Ahmet b. Habîb eş-Şucâ'î'ye (ö.184/800-1) ait olan *Cüz'ün mine'l emâlî* adlı kitaptır.³ Yapılan araştırmalar sonucunda sayılarının çok fazla olduğu anlaşılan ve yazmalar halinde kütüphanelerde bulunan Emâlîler neşredilmeyi beklemektedir. Bu eserlerin yazıldığı döneme ait önemli bilgileri içerdiğini düşünmekteyiz.

Bu çalışmada, hicrî 804–890 (m.1402–1485) yılları arasında yaşamış, ilmi geçmiş olan bir aileden gelen ve yaşadığı dönemde önemli eserler telif eden Ebu'l-Fazl İbnu's-Şihne'nin, hicrî 870–877 (m.1465/6-1472/3) yılları arasında Kâhire'deki Müeyyediyye Medresesinde imlâ ettirdiği yetmiş imlâ meclisinden oluşan ve türünün son örneklerinden kabul edilebilecek olan *el-Emâlî'l-Muhıbbiyye* isimli eserinin edisyon-kritiği/tahkîki yapılmıştır. Bu eserin Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 256 numarada bir tek yazmasının varlığı tespit edilebilmiştir. Çalışmada bu nüsha esas alınmıştır. Ayrıca İbnu's-Şihne'nin İstanbul kütüphanelerindeki mevcut eserleri ve dağınık halde bulunan diğer Emâlî kitapları da imkân ölçüsünde incelenmiştir.

Bu çalışmadaki temel hedeflerden biri, ilim adamlarınca pek de fark edilmeyen Emâlî türü eserlerin varlığına dikkat çekebilmek ve bu türün bir örneğini kütüphanelerdeki yazmasından hareketle ilim dünyasına takdim edebilmektir. Yazmalar halinde bulunan eserlerin bir yönüyle istifadeye kapalı oldukları

² Yavuz Ünal, **Hadisin Doğuş ve Tarihine Yeniden Bakış**, Samsun, 2001, s. 58-59

³ Yüksel Efil, **Hadis İmla Meclisleri**, yüksek lisans, Marmara üniversitesi, İstanbul 1991 s. 85.

mâlûmdur. Çünkü bunların okunmasının -her ne kadar teknoloji birtakım kolaylıklar sağlamış olsa da- belirli zorluklarının olduğu işin ehli olan kimseler tarafından bilinmektedir. Dolayısıyla bu eserlerin ilim dünyasına kazandırılması önemli mesele olarak ilimle iştigal eden araştırmacıların himmet ve gayretlerini beklemektedir.

Çalışmanın I. Bölümünde, Emâlî kelimesinin lügat ve ıstılah mânâsı ele alınmış, imlâ metoduyla ilgili bazı terimler îzah edilerek mümlî, müstemlî ve talebenin yapmaları gereken asgari görevler hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir. İmlânın Kur'ân ve sünnetteki anlamına temas edilmiş, daha sonra emâlî türü eserlerin telif edilme yöntemi olan imlâ metodu hakkında bilgiler sunulmuştur. Bu metodun nasıl uygulandığı, kimlerin bu imlâ işinde görev aldığı, imlâ meclislerinin nerelerde yapıldığı ve insanların bu meclislere rağbetinin ne surette olduğu nazara sunulmuştur. Son olarak hadis edebiyatında öne çıkan on Emâlî kısaca tanıtılmıştır.

Çalışmanın II. Bölümünde ise Ebu'l-Fazl İbnu's-Şihne'nin hayatı ve ilmi şahsiyeti hakkında bilgiler verilmiş, yaşadığı dönmemin özellikleri, yetişmesinde rol alan hocaları, devlet işlerinde yaptığı görevleri ve günümüze kadar gelen eserleri ile bu eserlerin mahiyetleri hakkında ulaşabilen mâlûmatlar aktarılmıştır. Ardından İbnu's-Şihne'nin *el-Emâli'l-Muhıbbiyye* isimli eseri tanıtılmış, müellifin bu eseri ne zaman imlâ ettiği ve imlâ ederken nasıl bir metot takip ettiği tespit edilebildiği kadarıyla takdim edilmiştir.

Son olarak *el-Emâli'l-Muhıbbiyye*'nin mevcut nüshasının tahkîkı verilmiştir. Araştırma çerçevesinde bu metindeki hadislerin tahriri yapılmış, eserin yazması hakkında bir fikir vermesi için yazmadan seçilen birkaç fotoğraf da çalışmaya ilave edilmiştir.

[استمليته الكتاب سأله "imlâün 'aleyhi'l-Kitâb" "ona kitabı (bir şey) yazdırmak", أن يُمليّه عليّ "istemleytühu'l-kitâbe seeltuhû en yümliyehû 'aleyye " "onu bana yazdırmasını (kendisinden) talep ettim. " anlamına gelir. [الإملاء ج أمال و أمالي] "el-*imlâu*" çoğulu "*emâlin ve emâliyyün*" kaydedilen, yazdırılan şeyler anlamına gelir.⁸

1.2 EMÂLÎ KELİMESİNİN İSTİLAH MANASI

Terim olarak "imlâ", bir âlimin etrafındaki talebelerine ezberinden veya bir kitaptan bir şey yazdırmasına denir.⁹ "Emâlî" de imlâ meclislerinde yazılan bilgilerin bir araya toplandığı eser anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle bir muhaddisin isteyenlere hadis yazdırmak üzere tertiplemediği toplantılarda talebenin yazdığı hadislerden meydana gelen kitaplara denir.¹⁰ Bir muhaddisin rivayet ettiği hadisleri veya bir âlimin okutacağı metni talebesine yazdırması anlamında kullanılan imlâ ve Emâlî daha çok hadis ilminde kullanılmasına rağmen Usûl-i Fıkıhta, Tefsirde, Arap Dili ve Edebiyatında da karşımıza çıkmaktadır.¹¹ Fakat imlâ, hadis ilminin öğretim metotlarından biri olduğu ve hadis hâfızları özellikle Salı ve Cuma günleri mescitlerde hadis yazdırmayı âdet edindikleri için bu meclislerde meydana getirilen Emâlîler diğer ilimlerle kıyaslanmayacak kadar çoktur.¹²

1.3. İMLÂ METODUYLA İLGİLİ BAZI TERİMLER

1.3.1. Mümlî

[ملى] "*Mümlî*" kelimesi "imlâ eden, yazdıran" anlamında ismi fâil kalıbıdır.

Hadis ıstılahında ise; hadis meclislerinde, hadis dinlemek veya yazmak maksadıyla

⁷ Lisânu'l-'Arab, aynı yer.

⁸ el-Müncid Fi'l-Luga, s. 775.

⁹ Talat Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1980, s. 166

¹⁰ Müctebâ Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, TDV yay. , Ankara, 1996, s. 75

¹¹ Abdullah Aydın, *İmlâ*, *DİA*, XXII, 225.

¹² Yaşar Kandemir, *Emâlî*, *DİA*, XI, 70.

toplanan cemaate kitabından veya ezbere okuyarak hadis yazdıran şeyhin yahut da muhaddisin karşılığı kullanılmış bir terimdir.¹³

1.3.2. İstimlâ

[إستملاء] "*İstimlâ*" kelimesi "imlâ talep etmek" yani birisinden bir şey yazdırmasını istemek anlamında, [إستفعال] "*istif'âl*" kalıbından olan bir kelimedir.

Hadis ıstılahında ise iki anlamda kullanılır: Hadis talebesinin şeyhten kendisine hadis yazdırmasını istemesi anlamında¹⁴ kullanıldığı gibi muhaddisin imlâ ettiği hadisleri uzaktakilere nakletmek anlamında da kullanılmaktadır.¹⁵

1.3.3. Müstemlî

[مستملى] "*Müstemlî*" istimlâ kelimesinden ismi fâil olup hadis yazmak isteyen talebeye denir. Hadis ıstılahında ise bu kelime değişik bir mânâ kazanmış ve genellikle hadis imlâ eden şeyhin sözlerini hadis yazan talebelere duyurmak için görevlendirilmiş ve mümlînin anlattığını daha yüksek sesle tekrarlayan kimseler anlamında kullanılmıştır.¹⁶ Geniş anlamda "falanın müstemlîsi" denilince kastedilen, şeyhin yanında çalışan, şeyh görevlendirince orijinal nüsha istinsah eden, dikte sekreteri denilebilecek kimselerdir.¹⁷ Müstemlîler cemaatin çokluğuna göre bir veya birkaç kişi olarak cemaatin içerisinde bulunurlar ve şeyhin rivayet ettiği hadisleri aynen tekrarlayarak şeyhe uzak mesafede bulunan kimselerin rahat bir şekilde duymalarını sağlarlardı.¹⁸

1.3.4. Kitâbet

[كتابة] "*Kitâbet*", hadis ıstılahında iki anlamda kullanılmaktadır. Birincisi Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ashabı devrinde hadislerin yazılması ile ilgili tarihi bilgileri

¹³ Koçyiğit, s. 279.

¹⁴ Koçyiğit, s. 174.

¹⁵ Abdullah Aydın, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, İstanbul, 1987, s. 79.

¹⁶ Koçyiğit, s. 333.

¹⁷ Efil, s 15

¹⁸ Koçyiğit, s. 334.

içine alır. İkincisi ise hadis meselelerinin bir ilim hüviyeti kazanmasından sonra, hadislerin yazılması esnasında hadisçilerin dikkat etmeleri gereken bir takım şartları, usûl ve kaîdeleri içine alır.¹⁹ İmlâ meclislerinde hadisler yazıldığından dolayı hadis yazmanın usul ve kaîdelerinin iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu kaîdelerin en önemlileri şunlardır:²⁰

1- Hadis yazan bir kimse, iki hadisi birbirinden ayırt etmek için aralarında ortası bölünmüş bir daire şekli koymalıdır. Ya da hadisin bittiği yerden itibaren satırı boş bırakarak ikinci hadisi alttaki satırdan başlamalıdır.

2- Hadisleri yazarken övgü ifadelerini mutlak yazmak. Allahın ismi geçtiğinde, “azze ve celle, tebâreke ve teâlâ”, Hz. Peygamber’in(s.a.s.) ismi geçtiğinde salât ve selâmı yazmak. Hızlı yazılması durumunda yetiştirilemeyecek ise bu takdirde yerlerini boş bırakıp sonra yazmak.

3- Hadisleri yazarken noktalanmış harflerin, noktasız harflerin zabtına ve irabına dikkat etmek.

4- Hadisi yazarken tashih, tazbîb (veya temriz)e dikkat etmek.²¹

5- Hadisi yazan kimsenin, kitabın aslından düşen fakat haşiyede yeniden sokulan kelime ve ibarelere itina göstermesi gerekir.

6- Hadisleri yazan kimsenin, hadisleri dikkatli yazması, hadisten olmayan kelime ve ibarelerin hadis metnine girmemesi için titiz davranması gerekir.

¹⁹ Koçyiğit, s. 189-190.

²⁰ Geniş bilgi için bak; el-Hatîbul'-Bağdâdî, **el-Cami' li-ahlâkı'r-râvi ve âdâbi's- sâmi'**, Beyrut, 1994. I, 382-436; Koçyiğit, s. 197-199.

²¹ Tashih: sahîh olmakla beraber şüphe ve ihtilaf olma ihtimali bulunan bir kelime veya ibare üzerine “sahha”(صح) kaydının konulmasıdır. Bu kayıt hadisi yazan kimsenin tahkik yaptığının ve ifadenin bu halinin doğru olduğunu gösterir. Tazbîb veya Temrîz ise, ibarenin nakil yönünden doğru fakat lafız ve mana yönünden fasit, zayıf, noksan veya şâz olduğunu, Arapça yönünden caiz olmadığını gösteren ibare üzerine, baş tarafında “ض” harfî bulunan uzunca bir çizginin konulmasıdır. (Koçyiğit, s. 197-199)

1.3.5. Kâtip

[كاتب] "*Kâtip*", imlâ meclisinde hadis yazan öğrenci talebe anlamına geldiği gibi yazmayı meslek haline getiren ve bir muhaddisin yanında çalışan kimseler manasına da gelir. Hadis meclisinde hazır bulunan fakat hadis yazmayarak orada bulunanları ve yapılanları gözleyen seyircilere ise nezzâre adı verilirdi.²²

1.3.6. Meclis

[مجلس] "*Meclis*", hadislerin imlâ edildiği kapalı veya açık olan yerlere verilen genel bir isimdir. Bu yerler cami veya evler olduğu gibi kapalı, bazen de meydan ve çarşı gibi açık mekânlardı. Mekân olarak böyle değerlendirilirken hadis imlâ işindeki asıl anlamı ise, hadislerin imlâ edildiği her bir oturuma verilen isimdir.²³ Dolayısıyla mümlî hadisi verdikten sonra müstemlî ya da katip bunun nerede, hangi tarihte yapıldığını ve kaçınıcı meclis olduğunu mutlaka yazardı.

İbnu's-Şihne'nin *Emâli*'sinden aşağıya alıntılanan kısım bunun için güzel bir örnektir:

[آخر المجلس الثاني من الأمالي بالجامع المويدي باستملاء الجلال النصيبي المشار اليه]

“Müeyyediyye câmii'nde yapılan imlâlardan, daha önce işaret edilen Celâl en-Nâsîbî'nin istimplâsıyla yapılan ikinci meclisin sonudur.”²⁴

1.4. HADİS İMLÂ MECLİSİNDE MÜMLÎ, MÜSTEMLÎ VE TALEBENİN GÖREVLERİ

Hadis imlâ meclislerinin bir takım prensiplerle yürüdüğü es-Sem'ânî'nin (ö.562/1166) *Edebü'l-implâ ve'l-istimplâ* adlı eserinde teferruatıyla aktarılmaktadır. Konunun daha iyi anlaşılması için bu eserden hareketle bazı noktalara temas edilecektir:

²² Efil, s. 29.

²³ Efil, s. 30.

²⁴ Ebul'Fazl İbnu's-Şihne, *el-Emâli'l-muhıbbiyyemuhıbbiyye*, Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 256 nolu yazma eser, varak 4b.

1.4.1. Mümlînin Görevleri.²⁵

- Vücut ve elbise temizliğine dikkat etmek.
- Vakarını ve ciddiyetini muhafaza etmek. İmlâ meclisine gelirken de bu vakar ve ciddiyeti korumak. Yolda karşılaştığı her müslümana, buluğa ermeyen çocuklar olsa dahi selâm vermek.
- Meclise geldiğinde insanların kendisi için ayağa kalkmasını istememek. Çünkü bunu istemek nefsin âfetlerindendir.
- İmlâyâ başlamadan önce iki rekât namaz kılması müstehap olarak değerlendirilir.
- Güzel hitapta bulunmak.
- Kendisinin ve aile ehlinin güzel ahlâklı olmasına çalışmak.
- İmlâ âdâbına riâyet etmek.
- İmlâ toplantılarının gün ve saatini tayin etmek.
- Ciddi bir mazeret durumu olmadan imlâ meclisini aksatmamak.
- Abdestli olarak camiye gelip kibleye karşı oturmak.
- İmlâyı tercihen kitaptan yapmak
- Mecliste Kur'ân-ı Kerim'den bir sûre okumak.
- Yalnız bir şeyhten değil, birçok şeyhten rivayette bulunmak ve şâyânî îtimat olan şeyhlerin rivayetlerini esas almak.
- Karşısındaki dinleyicilerin seviyesine dikkat etmek.
- Özellikle ibadet konularını içeren hadisleri veya muâmelâtla âlakâlı hadisleri öncelikli olarak vermeye çalışmak. Daha sonra amellerin faziletlerine dair hadisleri ve hayra, Allah'ı (c.c.) zikretmeye, dünya hayatında zühde teşvik eden hadisleri imlâ etmek.
- Anlaşılmayan bir ifade olduğunda bunu mutlaka açıklamak.
- Bilmediği bir husus olduğunda sessiz kalmak ve bilmeden yorum yapmamak.
- Hz. Peygamber'in(s.a.s.) ismi geçtiğinde salât ve sahabîlerin isimleri geçtiğinde tarziyeyi unutmamak.

²⁵ Geniş bilgi için bk. Sem'ânî, **Edebü'l-İmlâ ve'l-İstimlâ**, (nşr. Max Weisweiler), Leiden 1952, s. 24-84

- Dinleyicileri uzun imlâ ile bıktırmamak.
- İmlâyı hikâye, nükte ve şiirlerle süslemek.
- İmlâ meclisini istiğfar ve hamd ile bitirmek.

1.4.2. Müstemlînin Görevleri.²⁶

- Kur'ân-ı Kerim'den bir sure okuyup, besmele, hamd, salât ve selâm ile tarziyeden sonra hoca için duada bulunmak.
- Hocayı, ismini, künyesini ve nisbesini zikrederek takdim etmek.
- Kendisine, hocasına ve dinleyicilere dua etmek.
- Hocaya hadisleri kimden aldığını sormak ve onun cevabını dinleyicilere duyurmak.
- Dikkatli ve müteyakkız olmak.
- Sesinin gür ve pürüzsüz olmasına dikkat etmek.
- Sesinin net duyulabilmesi için yüksek bir yerde oturmak.
- Dinleyicilerin arasında sessizliği ve sükûneti temin etmek.
- Yazanların isteği üzerine duymadıkları söz ve harfleri tekrarlamak ve izahat getirmek.
- Hadis ilimleriyle iştigal etmek. Eğer müstemlî hadis ilmiyle meşgul olmazsa anlaşılmayan bir kelime olduğunda bunu hemen kavrayamaz. İstılahlara vakıf olmadığından yanlış aktarmalara sebebiyet verir. Zaman zaman düzeltmelerin düzgün yapılamamasından dolayı ders meclisindeki cemaatte gülüşmeler olduğu rivâyet edilmiştir.

1.4.3. Talebenin Görevleri²⁷

- İmlâda genel imlâ kurallarına riâyet etmek. Bunları da şöyle ifade etmek mümkündür: Bismelenin müstakil ve tek satıra yazılması, hocanın ismi, künyesi ve lakâbının yazılması, imlânın yapıldığı yer ve zamanın yazılması.
- Hadisleri yazarken dikkatli olmak.
- Hadisler arasına ayırt edici işaret koymak.
- Dersin sonunda müstemlîyle yazdıklarının tashihini yapmak.

²⁶ Sem'ânî, s. 84-108.

²⁷ Sem'ânî, s. 108-153.

- Kaçırdığı dersler olmuşsa bunu bir başkasının defterinden, hemen vermek şartıyla kendi defterine yazmak. Bu noktada defterin zamanında teslim edilmesi için rehin almak caiz görülmüştür.

- Hadis imlâ talebesinin şu âdâba ayrıca dikkat etmesi gerekir: Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetine bağlı olarak hayatını tanzim etmek, hadis derslerine erken gitmek, yolda süratle yürümek, hocanın huzuruna edep ile çıkmak, ta'zimle selam vermek, elini öpmek, dersin sonuna kadar meclisten ayrılmamak, kimseyi rahatsız etmemek için oturacağı münasip yeri seçmek, ders esnasında uyuklamamak, imlâyı dikkatli takip etmek, hocaya karşı tevâzu ve saygıda kusur etmemek.

1.5. KUR'ÂN VE SÜNNETTE İMLÂ

1.5.1. Kur'ânda imlâ

[أَمَلَى] kelimesi ve bu kökten gelen kelimeler Kur'ân'ın birkaç yerinde geçmektedir. Lügat manasını verirken ifade ettiğimiz gibi bu kelime [أَمَلَى لَهُ] "mühlet vermek, zaman vermek" anlamına gelmektedir. Kur'ân'da genellikle bu şekilde geçmektedir.²⁸ Bir yerde [أَمَلَى (عَلَى)] okumak, dikte etmek, yazdırmak anlamında kullanılmaktadır.²⁹ ﴿وَقَالُوا أَأَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾²⁹ “Ve dediler ki onun kendisine yazdırttığı eski masallardır. Sabah ve akşam, onlar kendisine dikte edilmektedir.”³⁰

²⁸ Ra'd, 13/32; Hac, 22/44, 48; A'raf, 7/183; Kalem, 68/45; Âl-i İmran, 3/178.

²⁹ Furkân, 25/5.

³⁰ Muhammed Hamidullah, **Aziz Kur'ân**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 507; Suat Yıldırım, **Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali**, Defîne Yayınları, İstanbul, 2004, s. 359; Yaşar Nuri Öztürk, **Kur'ân-ı Kerim Meali (Türkçe Çeviri)**, Hürriyet Ofset, İstanbul, 1994, s. 328; Bazı meallerde bu ayet şöyle açıklanmıştır;(. . sabah akşam kendisine okunmaktadır. Veya... Kendisine okunur da o da ezberler), Diyanet İşleri Başkanlığı, **Kur'ân-ı Kerim ve Meali**, Ankara, s. 359; Elmalılı Hamdi Yazır, **Kur'ân-ı Kerim Meali**, sadeleştiren, Ali Rıza Kaşeli, selin ofset, 2004, s. 361; Ali Özek Başkanlığında heyetin hazırladığı **Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, Suudi Arabistan krallığı, 1987, s. 359; A. Şener, C. Sofuoğlu, M. Yıldırım, **Yüce Kur'ân ve Açıklamalı-yorumlu meali**, TDV. Yay. İzmir. 2008.

Bu kelime [أَمَل] şeklinde Bakara Suresinin 282. âyetinde şöyle geçmektedir:

﴿وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمْلَأَ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ﴾³¹ üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi Allahtan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin(hepsini tam yazdırsın). Eğer borçlu akli ermeyen veya zayıf bir kimse ya da yazdıramıyorsa velisi adâletle yazdırsın.³¹

1.5.2. Hadislerde imlâ

Hiz. Peygamber'in(s.a.s) hadislerinde bu kelime hem mühlet verme, hem de yazdırma anlamında kullanılmaktadır. Ancak burada daha ziyade dikte ettirme ve yazdırma anlamı üzerinde durulacaktır.

[عن انس بن مالك قال: قال رسول الله صلى الله عليه و سلم من صلى العصر فجلس

يملى خيراً حتى يمسى كان أفضل من عتق ثمانية من ولد اسماعيل].

Enes b. Mâlik'in rivayet ettiğine göre Hiz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: Her kim ikindi namazını kıldıktan sonra akşama kadar hayırlı bir şey imlâ ederse Hiz. İsmail'in neslinden sekiz kişiyi azat etmiş gibi sevap kazanır.³² Bu rivayetdeki imlâ kelimesi yazdırma, okuma, dikte ettirme anlamında kullanılmıştır. Pek çok İslâm âlimi hadisteki imlâ kelimesini bu anlamda değerlendirmiş olmalı ki bu hadis, imlâ meclislerinin düzenlenmesine vesile olmuştur. İmla meclisi düzenlemek hadis âliminin önemli bir görevi sayılmıştır.³³

Ahmed b. Hanbel'in naklettiği şu hadis, bu kelimeyi daha net ifade etmektedir:

³¹ D. İ. B. **Kur'ân-ı Kerim ve Meali**, s. 47; Hamidullah, s. 194; Heyet, **Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, s. 47

³² Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Çağrı yayınları, İstanbul, 1992, III, 262.

³³ Suyûtî, **El-Münzir fî 'ulûmi'l-luğa ve envâ'ihî**, Darü'l-İhyâi kütübî'l-'Arabî, ts. By, II, 313.

[فقال أبو سبرة أنا أحدثك بحديث فيه شفاء هذا ان أباك بعث معي بمال إلى معاوية

فلقيت عبد الله بن عمرو فحدثني مما سمع من رسول الله صلى الله عليه وسلم وأملى عليّ فكتبت

بيدي فلم أزد حرفاً ولم انقص حرفاً]

“Ebû sebre sana bir hadis söyleyeceğim ki onun içinde şifa vardır. “Baban beni bir malla Muaviye’ye gönderdi. Ben Abdullah b. Amr ile karşılaştım bana Rasûlullah’dan (s.a.s.) işittiği bir hadisi anlattı. Ve bu hadisi bana yazdırdı. Bende elimle yazdım. Ne bir harf ziyade ettim ne de bir harfî eksilttim”.³⁴ Rivayetin devamında hadis metni gelmektedir.

Hz. Peygamber’in (s.a.s.) hadislerinde, vahiy yazdırılırken imlâ kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

[عن سهل بن سعد الساعدي أنه قال : رأيت مروان بن الحكم جالساً في المسجد

فأقبلت حتى جلست إلى جنبه فأخبرنا أنَّ زيد بن ثابت أخبره أن رسول الله صلى الله عليه وسلم

أملى عليه ﴿لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾³⁵. قال فجاء ابن أم

مكتوم وهو يُملئها عليّ فقال: يا رسول الله لو أستطيع الجهاد لجاهدت وكان رجلاً أعمى فأنزل الله

تعالى على رسوله صلى الله عليه وسلم وَفَجَدَّه عَلَى فَجَدِّي فَتَقُلْتُ عَلَى حَتَّى خَفْتُ أَنْ تُرَضَّ

فَجَدِّي ثُمَّ سُرِّي عَنْهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ ﴿غَيْرُ أُولَى الضَّرَرِ﴾.]

“ Sehl b. Sa’d es-Sâ’idî dedi ki: Mervan b. Hakem’i mescitte otururken gördüm. Ben de ona doğru geldim ve yanına oturdum. Kendisi bize, Zeyd b. Sabit’in şöyle dediğini haber vermiştir: Rasûlullah (s.a.s.) ona “Mü’minlerden (evlerinde) oturanlar ile Allah yolunda cihat edenler aynı derecede değillerdir.” ayetini yazdırmak istedi; tam o ayeti bana yazdırırken İbn Ümmi Mektûm

³⁴ Müsned, II, 162.

³⁵ Nisa, 4/95.

Rasûlullah'ın (s.a.s.) yanına çıka geldi ve "Ey Allah'ın Rasûlü eğer benim cihada gücüm yetseydi ben de mutlaka cihada giderdim" dedi. İbn Ümmi Mektûm görme engelli biriydi. Allah, Rasûlüne vahyi indirdi. Bu esnada Rasûlullah'ın (s.a.s) uyluğu benim uyluğumun üzerine bulunuyordu. Vahyin (Hz. Peygamber üzerindeki yükü) bana öyle ağır geldi ki, sonunda dizimin ufalanıp dağılmasından korktum. Daha sonra Rasûlullah'tan (s.a.s.) bu hal geçti de Allah (c.c.) "özrü olanlar müstesna" mealindeki ayeti (bir istisna kaydıyla) indirdi."³⁶

Bu hadisin farklı bir rivayeti ise şöyledir:

[حدثنا شعبة عن أبي إسحاق قال سمعت البراء رضي الله عنه يقول: لما نزلت ﴿لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ . دعا رسول الله صلى الله عليه و سلم زيداً فجاء بكتفٍ فكتبها وشكا ابن أم مكتوم ضَرَارَتَهُ فنزلت ﴿لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرَ أُولِيَ الضَّرَرِ﴾]

"Şu'be Ebû İshâk, el-Berâ'dan şunu dinlemiştir: "Mü'minlerden (evlerinde) oturanlar ile Allah yolunda cihat edenler aynı derecede değillerdir." Ayeti indiği zaman Rasûlullah (s.a.s.) Zeyd'i çağırdı. Zeyd bir kürek kemiği ile geldi ve o ayeti yazdı. Bu sırada İbn Ümmi Mektum mazeretinden (körlüğünden) şikayet etti. Bunun üzerine "Mü'minlerden özür sahibi olmaksızın oturanlar" kısmı indi."³⁷

Bu iki rivayet incelendiğinde, birinci rivayette [أَمْلَى عَلَيْهِ-مِلُّهَا عَلَى] kelimeleriyle vahyin yazdırılmasının, aynı konunun işlendiği diğer rivayette ise yazdırma işleminin [كَتَبَهَا] kelimesiyle aktarıldığı görülmektedir.

Yine hadis kaynaklarında [أَمْلَى عَلَى] "emlâ 'aleyye" ifadesinin yazdırmak anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır:

³⁶ Buhârî, Cihat ve Siyer, 31, Çağrı Yayınları, İstanbul; 1992, Tefsir, Nisa, 18; Tirmizî, Tefsir, 4 Çağrı Yayınları, İstanbul; 1992; Müsned V, 184, Çağrı Yayınları, İstanbul; 1992.

³⁷ Buhârî, Cihat ve Siyer, 31.

[عن عبد الملك بن عمير عن وَرَّادٍ كاتب بن المغيرة بن شعبة قال أُملى علي المغيرة بن شعبة في كتاب

إلى معاوية]

“Abdumelik b. Umeyr’in Muğîre b. Şu‘benin kâtibi Verrad’dan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: Muğîre b. Şu‘be bana, Muaviye'ye (gönderdiği) bir mektupta yazdırdı ki...”³⁸ Hadisin anlamını verirken “yazdırdı” olarak anlamlandırılan kelime [أُملى علي] kelimesidir.

Aynı hadisin farklı bir rivayetinde ise şöyle geçmektedir:

[عن وَرَّادٍ مولى المغيرة بن شعبة قال كتب معاوية إلى المغيرة "اكتب إلى ما سمعت النبي صلى الله عليه

وسلم يقول خلف الصلاة" فأُملى عليّ المغيرة]

"Muğîre b. Şu‘be’nin kölesi Verrad şöyle demiştir: Muaviye, Muğîre b. Şu‘be'ye: “Rasûlullah’ın (s.a.s.) namazdan sonra ne okuduğunu; işittiğin üzere bana yaz” diye bir mektup gönderdi. Muğîre bana şöyle söyleyip imlâ etti (yazdırdı)...”³⁹

Yukarıdaki her iki rivayette “imlâ etmek”, yazdırmak anlamında kullanılmaktadır.

1.6. HADİS LİTERATÜRÜNDE İMLÂ METODU

Hadis ilminde başvuru olan bir metot olan imlâ, “semâ” (işitme, duyma) yönteminin en üst seviyesi olarak kabul edilmiştir. Çünkü imlâda muhaddis, yazdıracağı hadisi dikkatli bir şekilde aktarmakta, talebe de aynı hassasiyetle söylenenleri yazmakla meşgul olduğu için yanılma ihtimali daha az olmaktadır. Kezâ gerektiğinde açıklama yapabildiği ve soru sorabildiği için hadisi anlama ve aslına uygun şekilde tespit etme imkânı daha fazladır.⁴⁰ Hadis ilminde önemli bir

³⁸ **Dârimî**, Salât, 88, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

³⁹ **Buhârî**, Kader, 12.

⁴⁰ Aydınlı, **imla**, 225.

eğitim şekli olmasından dolayı bu yöntemin ne zamandan itibaren uygulanmaya başladığı hususu önem kazanmaktadır.

İmlâ metodunun başlangıcı İslâmiyet'in ilk yıllarına kadar gitmektedir. Hz. Peygamber'in çeşitli kabile reislerine ve yabancı devlet erkânına göndermek üzere kâtiplerine yazdırdığı diplomatik mektuplar düşünüldüğünde ilk mümlînin Hz. Peygamber'in (s.a.s.) olduğunu kabul etmek mümkündür.⁴¹ Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonraki asırlarda bu metot takip edilmiştir. Sahâbe ile ilgili ilk rivayetlerden öğrendiğimize göre Vâsile b. el-Eska' (ö.85/704-5), hadis imlâ eder halk da onun imlâ ettiği hadisleri önünde yazardı. Tabiûndan Nâfî'in de (ö.117/735-6) İbn Cüreyc'e (ö.150/767-8) hadis imlâ ettirdiği kaydedilmektedir.⁴²

Daha sonraki devirlerde bu imlâ metodu devam etmiştir. İlk devir muhaddislerinin çoğu bu metodu takip etmiş ve hadis imlâ etmişlerdir. Meclisler tertip edip hadis imlâ eden imamlar arasında Şu'be b. el-Haccâc (ö.160/776-7), Veki' b. Cerrâh (ö.197/812-3), Yezîd b. Hârûn (ö.206/821-2), Âsım b. 'Ali et-Teymî (ö.221/835-6), 'Amr b. Merzûk el-Bâhilî (ö.224/838-9), Muhammed b. İsmail el-Buhârî (ö.256/860-71), Ebû Müslim el-Keccî (ö.292/904-5) ve Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî (ö.301/913-4) gibi kimseleri zikretmek mümkündür.⁴³ Yine Nîsâbûr'da el-Hâkim Ebû Abdullah (ö.405/1014-5), Bağdat'ta Ebu'l-Hasen b. Rızkûye, İsbahân'da Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdullah (ö.430/1038-9) ve İbn Mende Ebû Abdullah Muhammed b. İshak (ö.395/1004-5), Basra'da 'İsa b. Gassân, Hemedân'da Ebû Tahir b. Seleme, Merv'de Ebû Mansûr es-Sem'ânî ve Ebû Hafs Ömer b. Muhammed gibi imamların imlâ meclisleri büyük şöhret kazanmıştır.⁴⁴

İmlâ sisteminin belirli zaman dilimlerinde çok rağbet gördüğünü, özellikle belli devirdeki sultan ve halifelerin bu yönetime önem verdikleri kaynaklardan anlaşılmaktadır. Bazı Abbâsî halife ve prenslerinin hadis imlâ meclislerine karşı büyük sevgi ve saygı beslemiş olması dikkat çekici bir durumdur. Halife el-Mansûr,

⁴¹ Sem'ânî, s. 12

⁴² M Tayyip Okiç, **Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler**, İstanbul. 1959, s. 94.

⁴³ Sem'ânî, s. 15.

⁴⁴ Koçyiğit, s. 166.

(h.136–158)(m.753-4/774-5) hadis imlâ meclisleri tertip ettiğini fakat kendisinin hadis imlâ etmediğini ve tatmadığı yegâne dünya lezzetinin bu olduğunu üzülererek söylemektedir.⁴⁵ Yine Abbâsî hükümdarlarından halife el-Me'mûn, hadis ilmine önem vermiş ve bu ilme hayranlığını Yezîd b. Harûn'un hadis imlâ ettiği meclisin yanından askerleriyle geçerken “*işte hakiki hükümdar budur*” demek suretiyle ifade etmiştir. Halife el-Me'mûn bizzat böyle bir imlâ meclisi tertip edip hadis imlâ etme arzusunu gerçekleştirmiş ve otuz kadar hadisi imlâ etmeye muvaffak olmuştur.⁴⁶ Selçuklu devletinin kudretli veziri ve Emâlî türünde iki eseri bulunan Nizamü'l-Mülk'ün şu ifadesi bu meclislere duyulan ilgiyi göstermektedir: “*Ben bu işin ehli değilim. Fakat Rasûlullah'ın(s.a.s.)hadislerini nakleden kafilenin arasında yer almaktan hoşlanıyorum*”⁴⁷

İmlâ meclislerinin rağbet gördüğü devirlerde, bu meclislere devam eden halkın yüz bini aştığı söylenir. Örneğin Âsım b. Ali el-Vâsıtî'nin meclisinde yüz binden fazla kişinin hazır bulunmuştur. Yine el-Vâsıtî ile ilgili olarak başka bir habere göre, Yahya b. Maîn'e birisi “halkın efendisi ” diye iltifat edince “ *sus halkın efendisi Asım b. Âli'dir. Zira onun meclisinde otuz bin kişi vardı*” cevabını vermiştir. Bu rakam kalabalığın büyüklüğünü ifade açısından oldukça önemlidir⁴⁸

Tayyip Okiç'in tespitine göre imlâ meclisinde hadis eğitimi şu şekilde yapılıyordu:

Büyük camilerde veya açık hava imlâ dersanelerinde müstemlî bir nevi canlı hoparlör vazifesini ifâ ederdi. Yüzlerce hatta binlerce dinleyicinin müderrisin imlâsını kaleme alması oldukça güç oluyordu. Çünkü uzak yerlerde oturanlar, müderrisin sesini iyice duyamıyorlardı. Bu umumi dersanelerde en uzak yerlere kadar müderrisin sesini duyurmak, bir veya birkaç müstemlînin vazifesi idi. Bunlar yüksek ve pürüzsüz sesleriyle, hocanın dikte ettiği ibareyi

⁴⁵ Sem'ânî, s. 19.

⁴⁶ Sem'ânî, s. 21-23

⁴⁷ Ahmet Çelebi, **İslamda Eğitim-Öğretim Tarihi** (trc. Ali Yardım), Damla Yayınları, İstanbul, 1998, s. 299; Kandemir, **Emâli, DİA**, . XI, 71.

⁴⁸ Koçyiğit, s. 166.

*dinleyicilere tekrar ederlerdi. İmlâ yolu ile yazılan metni mukabele ve tashih ettirmek için imlânın hitamında müstemlî, dinleyicilere yazılmış ibareyi tekrar ederdi.*⁴⁹

İmlâ meclislerine gösterilen bu rağbet belli bir zaman diliminde çok artmış ve bazı devirlerde de kesintiye uğramıştır. Fakat hadis eğitim öğretiminde önemli yeri olan bu sistem hicrî onuncu asra kadar devam etmiştir. Daha sonraki asırlarda bu meclisler önemini yitirmiştir. Kaynaklarda bilinen ilk müstemlînin, Sîbeveyh (ö.161/777) ve ilk şeyhin Hammâd b. Seleme (ö.167/783-4) olduğu, son müstemlînin Ahmed b. Dâvûd el-Bîcûrî (ö.897/1462-3) ve son şeyh Muhammed b. Abdîrrahman es-Sehâvî'nin(ö.902/1496-7) adı geçmektedir.⁵⁰

1.7. EMÂLÎ TÜRÜNDE ÖNE ÇIKAN ESERLER

Hadis literatüründe Emâlîler, bir hadis kitabı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eserler müsnedlerdeki gibi râvî isimlerine göre veya sünen ve câmî türlerinde olduğu gibi konularına göre tasnif edilmiş değildir.⁵¹ Emâlî türü eserler hocanın hadis imlâ ettiği sırada yazdırdığı hadislerin kaydedilmesiyle meydana gelmiştir. Hocanın talebesine dikte ettirmek sûretiyle meydana gelen bu eserler imlâ edildikten sonra birkaç defa mümlî tarafından tashihten geçirilirdi.⁵² Bu şekildeki uygulama imlâ yolu ile yapılan hadis naklinin en mükemmel bir rivayet şekli olduğu kabul edilirdi.⁵³

Emâlî türündeki eserlerin bir kısmı basılmış ve bir kısmı da yazmalar halinde kütüphanelerde bulunmaktadır.⁵⁴ Bu noktada kesin bir sayı ve yer tespiti yapmak ciddi bir çalışmayı gerektirmektedir. Müctebâ Uğur seksen üç adet

⁴⁹ Okiç, s. 94

⁵⁰ Okiç, s. 95

⁵¹ Kandemir, Emâlî, *DİA*, XI, 71.

⁵² Okiç, s. 94.

⁵³ Es-Suyûtî” *Tadribü’r-Râvî*, Mektebetül İlmiyye, Medine, 1972. s. 178.

⁵⁴ Ahmet Çelebi, s. 310.

Emâlinin müellifleriyle beraber ismini vermektedir.⁵⁵ Kettânî ve imlâ sistemi hakkında Sem‘ânî’nin *Edebü’l-implâ ve ’l-istimplâ* eserini neşreden Max Weisweiler, Emâlîlerin sayısı hakkında bir liste vermektedirler. Fakat listedeki bazı Emâlîlerin yazmalarının mevcudiyetleri ve nerede bulundukları hakkında bir bilgi verilse de bazılarının sadece isimleri zikredilmekle yetinilmiştir.⁵⁶ Ayrıca Emâlîlerin günümüze kadar ulaşanlarla günümüze kadar ulaşamayanlar şeklindeki bir gruplandırmayla Yüksel Efil vermiştir.⁵⁷

Çalışmanın bu aşamasında Emâlîler içerisinde öne çıkan bazıları ana hatlarıyla tanıtılacaktır.⁵⁸

1.7.1. Ebû’l-Kasım b. ‘Asâkir’in (ö.571/1176) Emâlf’si

İbn-i ‘Asâkir’in *Emâlî*si dört yüzü aşkın meclisten oluşmuştur. Her mecliste muayyen bir konuda hadisleri îrâd etmiştir. Bu meclislerin bir kısmı yazma olarak mevcuttur. Bu meclislerden iki tanesi de Muhammed Mutî el-hâfız tarafından مجلسان من مجالس الحفاظ ابن العساكر في مسجد دمشق (*ibn ‘Asâkir’in Dimaşk meclisinde tertipleği meclislerden ikisi*) adıyla neşredilmiştir.⁵⁹

1.7.2. Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. Mende’nin (ö. 395/1005) Emâlîsi

Ebû Abdullah’ın imlâları oğlu Ebû Abdulvehhâb’ın rivayetiyle gelmiştir.

1.7.3. Ebû Zekeriya Yahya b. Abdulvehhâb b. Mende’nin (ö.512/1119) Emâlîsi

Ebû Zekeriyyâ’nın imlâları da pek çok meclisten oluşmuştur. Bu meclislerin yazmalarının bir kısmı köprülü kütüphanesi 252 numarada mevcuttur.

⁵⁵ Uğur, s. 75-77;

⁵⁶ Kettânî, *er-Risaletü’l- Mustatrafe*(trc. Yusuf Özek, Hadis literatürü. 339, 340); Okiç, s. 94

⁵⁷ Efil, s 85-126

⁵⁸ Bu liste Kettânî’nin eseri esas alınarak hazırlanmıştır. (s. 339-340)

⁵⁹ Kandemir, s. 71.

1.7.4. Ebû Bekir el-Hatîb'in Emâlisi

Ebû Bekir'in *Emâlisini* müellifinden Hibetullah b. Muhammed b. el-Ekfânî rivayet etmiştir. Dimeşk'teki imlâları yazma olarak mevcuttur.

1.7.5. Ebû Tâhir el-Muhallis'in Emâlisi

Ebû Tahir'in imlâları yazmalar halinde mevcuttur.

1.7.6. er-Raî'in (ö.623/1226) Emâlisi:

Fatiha Sûresi'nin kelimelerinin adedi olan otuz meclisten oluşmuştur. Bu meclislerin her birinde otuz hadisi isnadlarıyla imlâ etmek suretiyle bu hadisler hakkında konuşmuş ve fasıllarla şerhlerini yapmıştır. Tek cilt olan imlâlarına [امالي]

[الشارحة لمفردات الفاتحة] *Emâliyyü's-şâriha li-müfredâti'l-Fâtiha* ismini vermiştir.

1.7.7. Kadı Abdülcebbâr'ın (ö.415/1025) Emâlî'si

Mutezile tarafından kendisine “kadılar kadısı” ünvanı verilen Kadı Abdülcebbâr'ın Emâlî türünde bir eser yazdığını Kettânî aktarmaktadır.⁶⁰ Bu eserin bir nüshası Köprülü Kütüphanesinde bulunmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu eserde müellif, hadisleri aktarmakla yetinmiştir. Hadislerin tahririni yapmadığı gibi, herhangi bir fikhî değerlendirmeyi veya hadisten anlaşılan fayda şeklinde bir açıklamayı da vermemiştir⁶¹

1.7.8. Zeynuddîn el-'Irâkî'nin (ö.806/1404) Emâlisi

Hadis alanında bedî' eserlerin sahibi olan el-'Irâkî'nin imlâları dört yüz meclisten oluşmuştur. Talebesi İbn Hacer onun için “596 senesinde hadis imlâ etmeye başladı. Allah onunla sünneti ihya etmiştir. Dört yüzden fazla mecliste çoğunlukla güvenilir olan hâfızasından hadis imlâ ettirmiştir.” demektedir. Yazmaları Köprülü Kütüphanesinde 251 numarada mevcuttur.

⁶⁰ Kettânî, 339-340.

⁶¹ Köprülü kütüphanesi, Fazıl Ahmet Paşa, nr. 252, 11-26 varaklar arasında bulunmaktadır.

1.7.9. İbn Hacer'in (ö.852/1449) Emâlisi

Şâfi âlimlerinden gerek kendi döneminde ve gerekse sonraki dönemlerde şöhretini korumuş olan İbn Hacer el-Askalani bin yüz elli mecliste hadis imlâ etmiştir. Aslında İbn Hacer, Nevevî'nin *el-Ezkâr* isimli eserindeki hadislerin tahririni yapmıştır. Mısır'da bulunan Baybars Medresesinde bu hadisleri İmlâ ettiğinden dolayı [الأمالى المصرى البيارصى] "*el-Emâli'l-Mısriyye'l-Baybarsiyye*" ismini vermiştir. Bu eserin Köprülü Kütüphanesi'ndeki nüshasından hareketle şu tespitleri yapmak mümkündür:

- İmlâ edilen hadislerin kaynak tahriri yapılmış ve kaynaklardaki rivayet farklılıkları verilmiştir.

- Hadisin üsül açısından ne tür bir hadis olduğu ifade edilmiş ve hangi açıdan bu neticeye ulaşıldığı aktarılmıştır.

- Hadisin senedinde geçen râviler hakkında bilgiler verilmiştir.

- Her hadis bir mecliste İmlâ edilmiş ve meclisin sonunda Meclisin sayısı ve tarihi yazılmıştır.⁶²

1.7.10. Ebu'l-Fazl İbnu's-Şihne'nin (ö.890/1485) Emâlisi:

Kâhire'deki Müeyyediyye Medresesinde imlâ edilen *el-Emâli'l-Muhibbiyye* isimli eseri yetmiş imlâ meclisinden oluşmaktadır. Bu eserin on üç cüz'ü Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi 264 numarada bulunmaktadır. Toplamda altmış sekiz tane hadisi içermektedir. Bir, iki ve on üçüncü cüzler altışar hadisten diğer cüzler ise beşer hadisten oluşmaktadır. Onuncu cüzden sonra on üçüncü cüze geçilmiştir⁶³

⁶² Köprülü kütüphanesi, Fazıl Ahmet Paşa, nr. 251. Müstakil bir nüsha olarak bulunmaktadır.

⁶³ Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi 264, müstakil bir nüshada toplamda 120 varaktan oluşmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

EBU'L-FAZL İBNU'Ş-ŞİHNE, (H.804-890/M.1402-1485) VE “EL-EMÂLİ'L-MUHİBBİYYE” ADLI ESERİ

2.1. İSMİ VE NESEBİ

İbnu'ş-Şihne, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Şihâb Gazi b. Eyyûb b. Hüsâmeddîn Mahmûd Şihne b. Hutlu b. Abdullah Muhib Ebu'l Fazl b. Muhib Ebû Velîd b. Kemal Ebu'l Fazl b. Şems Ebû Abdullah es-Sekâfî'dir. Ailesi Haleb'in en meşhur âlimlerinin olduğu ailelerinden birisidir. Kendisi küçük “İbnu'ş-Şihne “olarak tanınır. İbn Hacer “İbnu'ş-Şihne ifadesi, övülmüş olan ailenin ilk kuşağı içindir” demektedir. Şihne dedelerinin sıfatıdır. Evlatları ise "İbnu'ş-Şihne" künyesiyle meşhur olmuşlardır.⁶⁴

2. 2. İBNU'Ş-ŞİHNE'NİN YETİŞTİĞİ DÖNEMİN SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI

Ebu'l-Fazl, Memlûk Devletinin ikinci dönemi dediğimiz Bürcî Memlûkleri zamanında yaşamıştır. Memlûkler dönemi, İslâm ilimleri alanındaki gelişmelerin zirve yaptığı bir zaman dilimidir. Memlûk devleti Eyyûbî devletinin yerine kurulduğundan dolayı önceki devletlerden tevârûs ettikleri ilmî gelenekleri muhafaza etmiş ve pek çok medrese inşa etmişlerdir. Memlûklerin hükümranlığındaki Şam da yüz altmış ve Kâhire'de yetmiş beş civarında medrese bulunmaktaydı. Bu medreseler dört mezhebe göre eğitim veriyordu. Yine Memlûklerin sınırlarında Dârü'l Hadisler ve Dârü'l Kur'ân'lar da önemli eğitim kurumları olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁵

Doğuda Moğol istilasından ve batıda haçlı seferlerinden dolayı birçok İslâm âlimi Memlûk devletine gelmiştir. Devletin sınırlarındaki medreselerde bu âlimler müderris olarak ders vermişler ve sonraki kuşakların yetişmesine vesile olmuşlardır. İslâmî ilimlerden özellikle Kırâat, Tefsir, Hadis ve Fıkıh alanında pek

⁶⁴ İbnu'ş-Şihne, *ed-Dürü'l-müntehap fî târîhi memeleketi Halep*, Keiko Otho, Tokyo, 1990, s. 15.

⁶⁵ İsmail Yiğit, *Memlûkler*, DİA, XXIX, s. 95

çok İslâm âlimi yetişmiş ve bu âlimler sonraki asırlara ışık tutacak ciddi eserler te'lif etmişlerdir.⁶⁶

Nevevî (ö.676/1277-8), Zehebî (ö.748/1347-8), Hâfız el-‘Irâkî (ö.806/1403-4), İbn Hacer (ö.852/1448-9), Aynî (ö.855/1451), Sehâvî (ö.902/1496-7) ve el-Kastallânî (ö.923/1517) gibi hadis ilminin dikkate değer şahsiyetleri Memlûkler döneminde yetişmişlerdir. Câbirî (ö.732/1331-2), İbnü'l-Cezerî (ö.833/1429-30) ve Burhaneddin el-Kerekî (ö.853/1449-50) gibi kırâat âlimleri; el-Kurtubî (ö.671/1272-3), Ebû Muhammed İbn Kesîr (ö.744/1343-4), Ebû Hayyân el-Endelûsî (ö.745/1344-5), Celaledîn el-Mahallî (ö.864/1459-60), Celaledîn es-Suyûtî (ö.911/1505-6) (Celâleyn) gibi ünlü müfessirler; Şafîî fikhında; İzzeddin b. Abdisselâm (ö.660/1261-2), Takiyuddîn es-Subkî, Ömer b. Raslan el-Bulkunî (ö.805/1402-3), ‘Abdurrahman b. Ömer el-Bulkunî (ö.824/1421); Hanefî fikhında, ez-Zeylaî (ö.762/1360-1), İbnü'l-Hümmam (ö.861/1456-7) gibi âlimler Memlûkler döneminde yetişmiş önemli âlimlerden sadece birkaçıdır. Ayrıca fen ilimleri alanında önemli gelişmeler yaşanmış ve tıp medreseleri inşa edilmiştir.⁶⁷

Ebu'l-Fazl İbnu's-Şihne, İslâmî ilimlerin otoritesi kabul edilen âlimlerin bulunduğu bir dönemde yaşamıştır. İlmî alanda önemli gelişmeler olmuş fakat aynı gelişmeler siyasî alanda gösterilememiştir. İbnu's-Şihne'nin yaşadığı dönem siyasî hareketliliklerin oldukça fazla olduğu, taht değişikliğinin sık yaşandığı, siyasî istikrarın sağlanamadığı bir dönemdir. Ebu'l-Fazl'ın yaşadığı hicrî 804–890 (m.1402–1485) tarihleri arasında Memlûk Devleti'nin tahtında on yedi hükümdar değişikliği olmuştur.⁶⁸ Bu siyasî istikrarsızlığın Ebu'l-Fazl'ın görev hayatına yansığını görmekteyiz. Devletin değişik makamlarında önemli görevler üstlenmesine rağmen birkaç defa sürgüne gönderilmiş ve pek çok defa azledildiği görevine tekrar atanmıştır. Devletteki siyasî istikrarsızlığın bir sonucu olan bu durum, İbnu's-Şihne'nin hem sosyal hem de ilmî hayatına etki etmiştir.

⁶⁶ Yiğit, s. 95

⁶⁷ Yiğit, s. 95

⁶⁸ Orhan Yüksel, **Memlûkler Maddesi, Milli Eğitim Bakanlığı Türk Ansiklopedisi**, Ankara, 1976, XXIII, 489-490

2. 3.HOCALARI

İbnu's-Şihne'nin hocaları içerisinde; Burhâneddin b. Murahhil, Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed (eş-Şihâbu's-Sâbit), Şihâb el-Berdinî (eş-Şihâbü'l-Vâsitî), Ebû'l-Büşrâ Fethuddîn, Ebû Ca'fer b. 'Acemî, 'Alâu'l-Kelzî, Burhâneddîn el-Halebî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. İbrahim, İbrahim b. Muhammed b. Ebû Cerâde, Nureddin İbnu'l-Hatîbi'd-Dehşe, Ebû'l-'Alâ b. Selâm, Şihâb b. Hibâl, Şemsü'l-Gazzî, İbn Tac ve Abdullah Şerif, İbn Hacer ve İbn Seffâh ve Ebû Hasan Ali b. Muhammed Şâhid gibi dönemin âlimlerini zikretmek mümkündür.⁶⁹

2. 4. HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

Ebu'l Fazl İbnu's-Şihne 12 Recep 804 (15. Şubat.1402) yılında Halep'te doğdu ve orada yetişti. Ebu'l-Velid, Muhibbuddîn İbnu's-Şihne'nin oğludur. Henüz on yaşına ulaşmadan babasıyla beraber Mısır'a gitti. Halep, Şam ve Kâhire'de çeşitli hocalardan ders aldı. Şam'da Kur'ân icazeti için eğitim gördü. Kâhire'de Şihâb el-Berdinî, İbn Tâc ve Abdullah Şerîf'den ders aldı. Daha sonra Haleb'e döndü. Halep'te 'Alâu'l-Kelzî'nin yanında Kur'ân eğitimini tamamladı. Babası, amcası Ebû'l-Büşrâ Fethuddîn ile Ebû'l-Bekâ İzzeddîn Muhammed b. Halil el-Hazirîden ve Bedreddîn Muhammed b. Selâme el-Mardinî'den fıkıh, Burhâneddîn el-Halebî'den uzun müddet hadis tahsil etti.⁷⁰ Şemsü'l-Gazzî'nin yanında Kur'ân eğitimi aldı.⁷¹

İbn Hacer'den kısa bir müddet ders aldı. İbn Hacer 820/1417-8 yılında Halep'e geldiği sıralarda İbnu's-Şihne ondan icâzet talep etmiş, bunun üzerine İbn Hacer de ona icâzet vermiştir. Ba'albek'te Burhâneddîn b. Murahhil'den, Kâhire'de Şihâbü's-Sâbit olarak bilinen Şehâbeddin Ahmed b Muhammed el-Vâsitî'den icâzet aldı ve Ebû Ca'fer b. 'Acemî ve İbn Seffâh ve Ebû Hasan Ali b. Muhammed

⁶⁹ Şükrü Özen, *İbnu's-Şihne*, DİA, XXI, s. 220; İbnu's-Şihne, *ed-Dürü'l-müntehap*, s. 16.

⁷⁰ Özen, s. 220.

⁷¹ Sehâvi, *ed-Dav'ul-lami' fi e'yâni'l-karni't-tâsi'*, Beyrut, Darü'l Mektebeti'l-Hayat, IX, 296.

Şahid'den ders dinledi. Sehâvî: "İbnu'ş-Şihne pek çok hocayla karşılaşmadı, aslında İbnu'ş-Şihne hocası Burhâneddîn b. Murahil ile yetindi" demektedir.⁷²

İbnu'ş-Şihne ayrıca kayınpederi 'Alâeddîn b. Hatîb en-Nasriyye, İbn Kutlubuğa, Şehâbeddîn İbnu's-Seffâh ve Nureddîn b. Hatîbi'd-Dehş'e den istifade etti. Neseffî'nin *Umde* isimli eseri başta olmak üzere usûlü'd-dîn alanında pek çok eseri ezberledi. Kırâat alanında İbn Cezerî'nin *et-Tîbe* isimli eserini, ulûmu'l-hadis ve siyer alanında ise el 'Irakî'nin *Elfiyelerini* (yaklaşık olarak ikibin beyit) ezberledi. Fıkıh alanında önce el-Mevsîlî'nin *el-Muhtâr*'ı daha sonra ise Mahmut b. Ahmet'in *el-Vikâye* isimli eserleri, usûl-i fıkıh alanında ise Neseffî'nin *el-Menâr*'ını, mantık alanında et-Tûsî'nin *Tecridu mantık*'nı, beyân ve me'ânî alanında ise el-Kavzinî'nin *et-Telhîs* isimli eseri ve babasının şiirlerini ezberledi.⁷³

İbnu'ş-Şihne fıkıh, kelâm, fıkıh usûlü alanındaki bilgisi yanında, dil ve edebiyattaki kabiliyetini de yazdığı şiir ve nesirlerde göstermiştir. Özellikle fıkıh ve usûl-i fıkıh alanında döneminin sayılı âlimleri arasına girebilmiş bir İslâm âlimidir. Babasının önemli bir tarihçi olması yönüyle tarih ilminde de öne çıkmıştır. Hadis ilmini çok sevdiği halde bu alanda fazla temâyüz edecek çalışma yapmamıştır. İbnu'ş-Şihne, Muhyiddîn ibnu'l-'Arabî ve İbnu'l-Fârîz gibi vahdet-i vücud felsefesini benimseyen sûfilere karşı sert muhalefet göstermiştir.⁷⁴

2. 5. GÖREV HAYATI

İlk olarak kardeşi Abdullatif ile beraber Eşktemürriyye, el-Cerdikiyye, el-Haleviyye ve Şaz-ı Bahtiyye⁷⁵ medreselerinde babalarının teşviki ile ders vermeye iştirak etti. 820/1417-8 yılında Eşktemürriye medresesinde müderris oldu.⁷⁶ Buradaki vazifesine babasının vefatına kadar devam etti. Tac b. Hâfız'ın

⁷² İbnu'ş-Şihne, **ed-Dürü'l-müntehap**, s. 16

⁷³ İbnu'ş-Şihne, **ed-Dürü'l-müntehap**, s. 18

⁷⁴ Özen, s. 221-2.

⁷⁵ İbnu'ş-Şihne bu medreselerin Halep'te yapıldığını ifade etmektedir. Bu medreselerin kimin tarafından ve ne zaman yapıldığını, hangi hocaların buralarda görev yaptığını, teferruatlı bir şekilde aktarmaktadır. Söz konusu medreselerden Eşktemürriye Medresesi hakkında bir bilgiye ulaşamadık. (İbnu'ş-Şihne, **Nüzhetü'n-Nevazıra**, Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa, nr. 871, varak, 181-195)

⁷⁶ İbnu'ş-Şihne, **ed-Dürü'l-müntehap**, s. 16; Özen, s. 220.

yönlendirmesiyle Halep kazaskerliğine getirildi. Ardından Şâz-ı Bahtıyye medresesine müderris olarak tayin edildi. Şâz-ı Bahtıyyedeki müderrisliğine Yusuf Kûfi Halep kadısı oluncaya kadar devam etti. Daha sonra otuz üç yaşında iken (836/1432) Halep'te Hanefî kadılığına getirildi. İkinci kayınpederi Mısır Şâfiî başkadısı Velîyüddin eş-Şeftî'nin desteğiyle 848/1444-5 yılında sırkâtibi ve ordunâzırı oldu. Bununla beraber Halep'te bulunan Haleviyye ve Câveliyye Medreselerine müderrislik ve Halep Ulû Cami'ne imam hatip olarak tayin edildi. Halep şehrinin yetkilerinin çoğunu kendisinde topladı. Muhâliflerinin faaliyetleri yüzünden 857/1453 yılında Kâhire'ye sırkâtibi olarak gönderildi. Sekiz ay sonra bu görevinden alınıp 858/862 (1454/1457-8) tarihleri arasında Kudüs'te ikâmete mecbur edildi.

Serbest bırakılınca Halep'e döndü. Bu sırada oğlu Esîru'd-Din Muhammed, Halep Hanefî başkadısı olarak görev yapıyordu. Daha sonra 863/1458-9 yılında Kâhire sırkâtipliğine, 866/1461-2 yılında ise Kâhire Hanefî başkadılığına getirildi. Bir ara kısa süreliğine görevinden azledildi ve bu sırada hacca gitti. Sonra tekrar aynı göreve 868/1463-4 yılında tayin edildi.⁷⁷ 870/1465-6 yılında görevine son verildi. Ertesi yıl Müeyyediyye Medresesine⁷⁸ hadis müderrisi olarak tayin edildi. Üçüncü defa tayin edildiği başkadılık görevinden 877/1472-3 yılında azledilerek Kudüs'e sürgüne gönderildi. Daha sonra 882/1477-8 de Şehnûniyye hankahı⁷⁹ şeyhliğine tayin edildi. Hayatının sonlarına doğru Şehnûniyye ve Müeyyediyye'deki hocalık görevlerine oğlunu gönderdi. 16 Muharrem 890 (2 Şubat 1485) yılında vefat etti. el-Melikü'z-Zâhir Bekûk'un yanındaki kendi türbesine defnedildi.⁸⁰

⁷⁷ Serkis. Yusuf Aliyan, **Mu'cemü'l-Matbu'âtil-'Arabıyyeti Ve'l-Mu'arrebbe**, Mısır, 1928, s. 135.

⁷⁸ 819-1416-7 yılında Kahire de yapılmış bir medresedir. (İbnu's-Şihne, **el-Emâli'l-muhıbbıyye**, s. 3/a; **el-Müncid**, s. 517)

⁷⁹ Kahire'de bulunan ilmi ve tasavvufi müessesesidir. (Ömer Rıza Kehale, **Mu'cemü'l-Müellifin ve Teracimu Musannifi'l-Kütübi'l-'Arabi**, Matbu'ati't-Terakki, Dımaşk, 1960, XI, 294). Hankâh, dervişlerin sohbet ve zikir için toplandıkları, bir süreliğine ikamet ettikleri, bazen inzivaya çekildikleri mekânlar için kullanılan bir isimdir. Bu mekânlarda tasavvuf eğitiminin yanı sıra tefsir, hadis, fıkıh, akaid, Arapça olmak üzere çeşitli konularda eğitim verilir, kitap yazılır, yazılan kitaplar çoğaltılırdı. Bu mekanlar şeyh denilen âlim kimseler tarafından yönetilirdi. (bak. Süleyman Uludağ, **Hankâh**, *DİA*, . XVI, 42-43).

⁸⁰ İbnu's-Şihne, **ed-Dürü'l-müntehap**, s. 18; daha geniş bilgi için bk. **Sehâvi**, s. 296-302)

2. 6. ESERLERİ

1) [شرح الهداية (نهاية النهاية في تحقيق تقرير الهداية)] (*Şerhu'l-Hidâye (Nihâyetü'n-*

Nihâye Fî Tahkîki Takrîri'l-Hidâye)) Burhâneddin el-Marginânî'nin *el-Hidâye* isimli kitabını gusûl bölümünün son kısmına kadar şerh etti. Tam olarak bitiremediği bu çalışmanın birinci bölümü müstakil bir eser hükmündedir. İlk bölümde fıkıhın tanımı, konusu, gayesi ve başka ilimlerle olan ilişkisi anlatılmıştır. Diğer ilimlerle olan ilişkisinin anlatıldığı kısım kelâm usûlü ve fıkıh usûlüne dair iki ayrı muhtasar mahiyetindedir. Fıkıh usûlü bölümünde Ebu'l-Berakât en-Nesefî'nin *el-Menârü'l-envâr*'ını ihtisar ettiğinden buna *et-Tenvirü'l-Menâr* adını vermiştir. Bu çalışmanın nüshaları Halep'deki Ahmediyye Medresesi Kütüphanesinde, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyuddîn Efendi nr. 1319'da; Süleymâniye Kütüphanesi, Âşir Efendi, nr. 108'de; Damat İbrahim Paşa nr. 586; Yeni Cami nr.510'da bulunmaktadır.⁸¹

2) [نزهة النواظرة في روض المناظرة]⁸² (*Nüzhetü'n-Nevâzıra Fî Ravdi'l-Menâzıra*)

Müellifin babasının *Ravdü'l-Menâzır* isimli muhtasar tarih eserinin şerhi ve zeyli niteliğindedir. üç yüz üç varaktır. Kitapta ilklerin ele alındığı Evâil bölümü bulunmaktadır. On alt başlıktan oluşan bu bölüm aslında müstakil bir eser niteliğindedir.⁸³ Müellif bu eserinde yeri geldiğinde kendisi ve ailesi hakkında bilgi vermektedir. Kuzey Suriye'ye dair bilgiler de vermiştir. Öğrencisi İbn Fahd İbnu's-Şihne'nin, babasının kitabına büyük bir zeyl yazdığını bildirir.⁸⁴

3) [الدُّرُّ الْمُنتَخَبُ فِي تَارِيخِ مَمْلَكَةِ حَلَب] (*Ed-Dürü'l-müntehab fî târîhi memleketi*

Haleb) Müellifin basılmış olan tek çalışmasıdır. Joponyalı bir âlim tarafından tahkik edilmiştir. Ebu'l-Fazl bu eserinde Halep'in tarihi, Halep'teki saraylar, câmîler, medreseler, hânlar, mesîre ve ziyâret yerleri, özellikle de Halep'in kültürü

⁸¹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esmâi'l-kütübi ve'l-funûn*, Maarif Matbaası, 1943, II, s. 1826, 2035; Özen, s. 221

⁸² Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul, Damad İbrahim Paşa nr. 871, 303 varak; Hekimğlu Âli Paşa, nr. 814, 187 varaktır. Müstakil olarak bulunmaktadır.

⁸³ Bir nüsha için bk. Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya nr. 2986

⁸⁴ Kâtip Çelebi, II, s. 1949-50.

ve ilmî konumu hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bu eserin Ebu'l-Fazl'a ait olup olmadığı hususunda tartışmalar olmuştur. Serkis eseri O'na nisbet ederek yayınlamıştır. Bu eser *Nüzhetün-nevâzıra* isimli eserin Haleple alâkalı olan kısmının özeti mahiyetindedir.⁸⁵

4) [المنظومة البعيدة في عقائد اهل السنة] (*el-Manzûmetü'l-ba'diyye fî 'akâidi ehli's-sünne*) Eser, Neseî'nin *'Umdetü'l-'Akâid*'i ile Ali b. Osman el-'Üşî'nin *Bed'ü'l-Emâil* adlı manzûmesinin bir araya getirilimsek sûretiyle meydana getirilmiştir. Eserin yazımı Kudüs'te sürgün yıllarında tamamlanmıştır. Bu manzum eser Ahmed b Muhammed b el-Hamevî tarafından *Ta'liku'l-kalâid*⁸⁶ ve Ebû 'Azbe tarafından *Nüzhetü Ehli's-Sünne Şerhu 'Akâidi Ibnu's-Şihne* ismiyle şerh edilmiştir.⁸⁷

5) [الأقوال المفروضة في تاركي الصلاة المفروضة] (*el-Ekvâlu'l-mefrûda fî târiki's-salâti'l-mefrûda*) Bilerek birkaç vakit farz namazı vaktinden sonraya bırakıp ardından kaza etmenin günah olup olmadığı konusunda kendisine sorulan bir soruya cevap olarak yazılmış bir çalışmadır.⁸⁸

6) [شرح الأربعة في الفرائض] (*Şerhu'l-urcuzeti fî'l-ferâid*) Babasının *Elfiyye fî 'ulûmi'l-'Aşere* isimli manzûm eserinin ferâiz bölümünün şerhidir. Otuz dokuz varaktır.⁸⁹

7) [استيعاب الكلام على شرح العقائد] (*İstî'âbü'l-keâm 'alâ Şerhi'l-'Akâid*) Sâdeddin et-Teftâzânî'nin eseri üzerine tamamlanmamış bir hâşiye çalışmasıdır.⁹⁰

8) [الأمالي المحبية بالمدرسة المؤيدية] (*el-Emâli'l-Muhibbiyye bi'l-Medreseti'l-Mueyyediyye*) Emâlî türünün hadis alanında yazılmış eseridir. Hadis imlâ meclislerinde veya hadis dersleri esnasında tutulan notlardan oluşan bir kitaptır.⁹¹

⁸⁵ Ibnu's-Şihne, *ed-Dürü'l-müntehap*, s. 23-24

⁸⁶ Süleymaniye Kütüphanesi. Laleli nr. 2269

⁸⁷ Özen, s. 222

⁸⁸ Süleymaniye Kütüphanesi. Fatih nr. 1656, 75-107 varakları arasında bulunmaktadır.

⁸⁹ Süleymaniye Kütüphanesi. Laleli nr. 1316

⁹⁰ Es-Sehâvi, IX, s 304.

9) [شرح خطبة القاموس] (*Şerhu Hutbeti'l-Kâmûs*) Fîrûzâbâdî'nin *el-Kâmûsu'l-muhît* isimli lûgat kitabının mukaddimesinin şerhidir.⁹²

10) [شرح نظم الموافقات العمري للقرآن الشريف] (*Şerhu Nazmi'l-Muvâfakâti'l-Ömeriyye li'l-Kur'âni'ş-şerîf*) Hz. Ömer'in görüşüne uygun bir şekilde nazil olan Kur'ân ayetlerinin şerhidir. (Bu eserin kime ait olduğu ihtilâf konusu olmuştur. Brockelman eseri, bir yerde Seriyuddîn İbnu'ş-Şihne'ye, başka bir yerde de Ebu'l-Fazl İbnu'ş-Şihne'ye atfetmiştir.⁹³ Ziriklî ise bu eseri Ebu'l-Fazl'ın babası Ebu'l-Velid'e ait olduğunu belirtmiştir.⁹⁴)

11) [العهد] (*el-'Ahd*) Kâhire'de sır katibi iken yazdığı, sultan el-Melikü'l-Eşref İnal'ın ölüm döşeğinde iken oğlu el-Melikü'l-Müeyyed Ahmed'i veliahd tayin ettiğine dair 865/1460-1 tarihli bir belgedir. Bu belgenin tam metni Sehâvî tarafından kaydedilmiştir.⁹⁵

12) [ثبة] (*Sebet*) kendi rivayetlerini kaydettiği hocalarını anlattığı bir eserdir.⁹⁶

13) [منظومة فى الصلاة الوسطى] (*Manzûmetun fi's-salâti'l-vustâ*) İbnu'ş-Şihne bu eserinde beşer adet beyitler halinde bazı sözler ifade etmiş ve daha sonra bunları şerh etmiştir.⁹⁷

Bu eserlerin yanı sıra şu eserlerinde kaynaklarda İbnu'ş-Şihne'ye ait olduğu ifade edilmektedir⁹⁸:

- السيرة النبوية (*es-Sîretü'n-nebeviyye*)

⁹¹ Millet Kütüphanesi, İstanbul, Feyzullah Efendi nr. 264

⁹² Süleymaniye Kütüphanesi. Kadızade Mehmet Efendi nr. 69

⁹³ Carl Brockelmann, *Geschichte Der Arabischen Litteratur*, (GAL), Leiden, 1943, II, s. 41, 94

⁹⁴ Hayruddîn Ziriklî, *El-E'lâm, Kâmusu't-Terâcim li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine-l'Arabî ve-l-Müsta'ribîn ve'l-Müsteşrikîn*, I-VIII, Beyrut, 1989, VII, s. 51

⁹⁵ Brockelman, GAL. II, 116

⁹⁶ Özen, s. 222.

⁹⁷ Kâtip Çelebi, II, s. 1866.

⁹⁸ Özen, s. 222; İbnu'ş-Şihne, *ed-Dürü'l-müntehap*, s. 24.

- اختصار النشر (*İhtisârü 'n-neşr*)
- المنجد المغيث في علم الحديث (*el-Müncidü 'l-muğîs fî 'ilmi 'l-hadîs*)
- ترتيب مبهمات ابن بشكوال على اسماء الصحابة (*Tertîbü mübhemâti İbni Beşkuvâl 'ala esmâi 's-sahabe*)
- إكتتاف الأظهار في زيل روض المنار (*İktitafu 'l-ezhâr fî zeyli Ravdi 'l-Menâr*)
- شرح الفية ابن مالك (*Şerhu Elfiyyeti İbni Mâlik*)
- شرح التلخيص (*Şerhu 't-Telhîs*)

2.7. İBNU'Ş-ŞİHNE'NİN “EL-EMÂLİ'L-MUHİBBİYYE” ADLI ESERİ

2.7.1. Eser Hakkında Genel Bilgi

Ebu'l-Fazl İbnu'ş-Şihne'nin bu eseri hicrî 871-877 (1466-7/1472-3) yılları arasında Kâhire'deki Müeyyediyye Medresesinde yaptığı hadis imlâ meclislerinden meydana gelmektedir. İbnu'ş-Şihne bu tarihlerde bu medresede müderris olarak görev yapmakta ve aynı zamanda Kâhire Hanefî kadılığı görevini sürdürmekteydi.

El-Emâli'l-Muhıbbiyye İbnu'ş-Şihne'nin yetmiş imlâ meclisinde yaptığı hadis imlâlarından meydana gelmektedir. Yapılan taramada eserin başka bir nüshasına ulaşılamadığından, tezde tek nüsha olan Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 256. numarada kayıtlı nüsha esas alınmıştır. Burada ise elli yedi mecliste yapılan imlâlar bulunmaktadır. Oysa eserde yetmiş meclisin olduğu ifade edilmektedir. Çalışma esnasında meclis sayılarının eksik olduğunu fark edilmiş olsa da, başka bir nüshaya başvurma imkânı olmadığından karşılaştırma yapılamamıştır. Ayrıca Kettânî'nin tespitine göre İbnu'ş-Şihne'nin bu eseri toplamda yetmiş cüzden meydana gelmektedir.⁹⁹ Oysa elimizdeki nüshada on üç cüz bulunmaktadır. Eğer bu tespiti esas alırsak eserin çoğu ya kaybolmuştur yahut da henüz bulunamamıştır.¹⁰⁰

İmlâ metodunda, şeyhin imlâ ettiği hadislerin kaçınıcı meclis olduğu ve hangi tarihlerde imlâ ettiğine dair mutlaka bilgi verilir.¹⁰¹ Bu eserdeki meclislerle alâkalı dikkat çeken hususlar şunlardır:

- On ikinci meclise kadar kopukluk olmadan imlâ yapılmıştır.
- On ikinci meclisten sonra on sekizinci meclise geçilmiştir ve aradaki meclisler eserde bulunmamaktadır.
- On sekizinci meclisten kırk altıncı meclise kadar yapılan imlâlarda herhangi bir kopukluk olmamıştır.

⁹⁹ Eserin te'lif süresi düşünüldüğünde bu tespitin doğruluğu anlaşılmaktadır. Fakat geri kalan cüzlerin nerede olduğuna dair herhangi bir bilgi notuna rastlamadık.

¹⁰⁰ Kettânî, **Hadis Literatürü**, s. 35.

¹⁰¹ Okiç, s. 99.

- Kırk altıncı meclisten sonra hadis imlâ edilmiş fakat bu meclisin sayısı ve tarihi hakkında hiçbir bilgi verilmemiştir. Muhtemelen bilginin verilmediği bu meclis kırk yedinci meclistir.
- Kırk sekiz ve elli altıncı meclisler arasındaki imlâlarda eksiklik olmamıştır.¹⁰²
- Elli altı ve altmış beşinci meclislerin arasındaki imlâlar eserde bulunmamaktadır.
- Altmış beş ve yetmişinci meclisler de eserdeki genel imlâ metoduna uygun olarak imlâ edilmiş ve eser böylece tamamlanmıştır.

Görülen o ki mevcut nüshada bir takım eksiklikler söz konusudur. Toplamda on üç meclisteki imlâlar kayıp görünmektedir. Bu durum eserdeki meclis sayıları düşünüldüğünde yaklaşık olarak altıda bire tekabül etmektedir ve bu da azımsanacak bir durum değildir.

2.7.2. İbnu’ş-Şihne’nin Emâli’sinde Takip Ettiği Metot

Ebu’l-Fazl’ın *Emâli*’sindeki hadislerin konuları birbirinden farklılık arz etmektedir. Bu durum Emâlîlere ait olan bir hususiyettir. Çünkü Emâlîler sünenlerde olduğu gibi belli bir konuya göre yazılmış kitaplar değildir. Örneğin beş hadisin imlâ edildiği VI cüzdeki hadislerin içeriği şöyledir:

- Birinci hadis, Zilhicce ayının ilk on gününde yapılacak olan amellerin fazileti hakkındadır.
- İkinci hadis, Nil nehrinin bütün nehirlerin efendisi olduğuna dairdir.
- Üçüncü hadis, Hz. Peygamber’in (s.a.s) sabah namazını kıldırmasıyla ilgilidir.
- Dördüncü hadis, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) vefatıyla ilgilidir.
- Beşinci hadis, cumartesi gününde oruç tutulmaması gerektiğine dairdir.¹⁰³

¹⁰² 52. Meclisten sonra elimizdeki nüshada 48–52. Meclislerin tekrarlandığını görmekteyiz. Bu meclislerin hiçbir değişiklik yapılmadan aktarılmaktadır. Sadece meclislerin girişindeki kimin müstemli olduğu ile alakalı kısımda küçük değişiklik yapılmıştır. İmlanın senet ve metin kısmı tamamıyla aynıdır. (v. y.)

Görülüyor ki hadislerde belli bir konuya bağlı kalınmamıştır. Bu durum söz konusu olan eserin tamamı için geçerlidir.

Ebû'l-Fazl imlâ meclisinde hadisleri imlâ ederken hadisten anlaşılanları açıklamaya dikkat etmiştir. Çünkü imlâ meclislerin sadece ilim talebeleri değil hadislerden istifade etmeye gelen halk da bulunmaktadır. Halkın anlayabileceği tarzda hadisten alınacak faydaları da çıkarmıştır. Bazen hadisten çıkarılacak dersler çok olduğundan bunları meclisin durumuna uygun olarak kısa tutmuş ve şu değerlendirmeyi yapmıştır:

[لو ذكرنا كل ما يُفهم من فوائد هذا الحديث لطال الشرح] “Eğer biz hadisten anlaşılan faydaların tamamını zikretseydik, hadisin açıklaması uzardı.”¹⁰⁴

Bazen de muhatapların sıkılmaması için hadisten çıkarılabilecek faydaları zikretmediği olmuştur. Bu durumu şu ifadeyle göstermiştir:

[وفي الحديث فوائد آخر تركنا ذكرها خوف المضجر] “hadisteki diğer faydaları sıkılma endişesinden dolayı zikretmedik”¹⁰⁵

Ebu'l-Fazl'ın imlâlarından anlaşıldığı kadarıyla o, bazen hadisi râvileriyle aktardıktan sonra hiçbir açıklama yapmadan, sadece hadisin tahrîcini yapmak suretiyle meclisi kapatmaktadır. Bu durum, seçilen hadisin yoruma ihtiyaç bırakmayacak kadar açık olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü bazı hadislerde mefhum net olarak anlaşılmaktadır. Dolayısıyla çok kalabalık ortamlar diyebileceğimiz imlâ meclislerinde sözü uzatmanın mantikî bir izahı olmadığından, Ebu'l-Fazl sadece hadisi zikretmekle yetinmiştir.¹⁰⁶

Ebu'l-fazl İbnu's-Şihne imlâ meclisinde başka âlimlerin meclislerinden aldığı hadisleri ve bilgileri kendisi de işlemiştir ve bu hususta hocalarından izin

¹⁰³ İbnu's-Şihne, **el-Emâli'l-muhibbiyye**, varak, 41a-51a

¹⁰⁴ İbnu's-Şihne, **el-Emâli'l-muhibbiyye**el-Emâli'l-muhibbiyye, varak, 22b.

¹⁰⁵ İbnu's-Şihne, **el-Emâli'l-muhibbiyye**, varak, 79b.

¹⁰⁶ İbnu's-Şihne, **el-Emâli'l-muhibbiyye**, varak, 2b

aldığını ifade etmiştir. Bu da yetiştirme döneminde öğrencilerin takip ettikleri imlâ meclislerinden aldıkları notları bir müddet sonra müracaat kaynağı olarak değerlendirdiklerini göstermektedir.

İmlâ meclislerinde mümlînin, imlâyı nükte, hikâye ya da bir şiirle bitirmesi beklenir. İbnu's-Şihne şiire ilgi duyduğu için hadisi imlâ ettikten ve işlenen konunun nihâi tahlilini yaptıktan sonra, bazen bir iki mısra bazen de oldukça uzun mısralarla meclisin renkli hale gelmesini sağlamaya özen göstererek imlâ meclisini kapatmıştır. İbnu's-Şihne kendi şiirlerine yer verdiği gibi, başka şairlerin şiirlerine de yer vermiştir. Burada dikkat çeken husus, şiirin, nadiren konuyla doğrudan bağlantılı olması,¹⁰⁷ çoğunlukla konuyla ilişkisinin bulunmamasıdır.¹⁰⁸ Hadisin senedindeki bir râviyi değerlendirirken şiire müracaat ettiği gibi hadisi tahlil ederken bir şekilde girilen konunun etkisinde kalınarak da şiire müracaat ettiği görülmektedir.

2.7.2.1. Senet Tahlilindeki Metodu

Ebu'l-Fazl İbnu's-Şihne, imlâ ettiği hadisin senedini de belirtmiştir. Farklı rivayet tariklerinin hangi kaynaklarda geçtiklerini aktarmıştır, senedin tahlilini hadisin metnini verdikten sonra yapmıştır. Hadisin râvileri hakkında değerlendirmelerde bulunmuş ve bu hususa özen göstermiştir. Senetteki râvilerin tamamı hakkında malûmat vermemekle beraber hadis âlimlerince bir takım zaafı olduğu belirtilen râviler hakkında mutlaka bilgi vermiştir.

2.7.2.1.1. Râvi Hakkında Başka Âlimlerin Değerlendirmelerini Vermesi

İbnu's-Şihne senedi tahlil ederken öncelikle hadis ilminde otorite kabul edilen *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin râvi hakkındaki değerlendirmelerini vermiştir. Ayrıca râviler hakkında kendi dönemine ait İslâm âlimlerinin bir kanaati söz konusu olmuşsa bu değerlendirmeyi de zikretmiştir. Örneğin İbn Hacer'in "Ebû Kasım" isimli bir râvi hakkındaki değerlendirmesini şu şekilde vermiştir:

¹⁰⁷ İbnu's-Şihne, *el-Emâli'l-muhibbiyye*, varak, 29b-43a

¹⁰⁸ Konuyla bağlantısı olmayan şiirler için bk, İbnu's-Şihne, *el-Emâli'l-muhibbiyye*, varak, 6a, 8a, 13a, 15a, 25a, 39a, 45a,

[وزاد في بعض عبارته ونقص في تسمية المذكورين فيه ووصفهم]

“(Bu şahıs) bazı ibarelerinde ilaveler yapmış ve mezkûr şahısların isimlendirmesinde ve vasıflarında eksiltme yapmıştır.”¹⁰⁹

Başka bir hadisin senedini verirken senetteki “Tâlût b. ‘Ubâd” isimli bir râvi hakkında dönemin İslâm âlimlerinin değerlendirmelerini şu şekilde aktarmıştır:

[وان تكلم فيه فقال ابو حاتم انه صدوق وقال الذهبي تعبت في التفتيش لأجد احداً

ضَعَفَهُ فلم أقدر على ذلك واما فقال ابن جبير اخرج له الحاكم في مستدركه وشرطه ان يخرج

احاديث اخرج مثلها الشيخان او احدهما]

“ Bu şahıs hakkında Ebû Hâtim ”sadûk”¹¹⁰ demiştir. Zehebî ise “ben bu şahsın zayıf olduğunu ifade eden bir kişi bulmak için yaptığım araştırmadan yoruldum. Fakat bu kişiyle alâkalı böyle bir hususa rastlamadım.” demiştir. İbn Cübeyre gelince Hâkim’in Müstedrekinde bu kişinin rivayetlerini aldığını fakat bu rivayetlere Buhari ve Müslimden ikisinin veya birisinin benzer bir hadisi almış olma şartını koyduğunu ifade etmiştir.”¹¹¹

Bu iki örnekte görülmektedir ki İbnu’ş-Şihne hadisin senet tahlilini yaparken başka İslâm âlimlerinin râvi hakkındaki değerlendirmelerini referans almıştır. Bu konudaki örneklerin sayısını çoğaltmak mümkündür.¹¹²

2.7.2.1.2. Râvi İsimlerinin Okunuşunu Vermesi

İbnu’ş-Şihne *Emâlî*’sinde râvi isimlerinin doğru okunması hususuna önem vermiştir. Özellikle şahısların karıştırılmaması için doğru okuma önemlidir.

¹⁰⁹ İbnu’ş-Şihne, *el-Emâlî'l-muhibbiyye*, varak 3a

¹¹⁰ Sadûk: Ahmet Yücel’in kitabına bk.

¹¹¹ İbnu’ş-Şihne, *el-Emâlî'l-muhibbiyye*, varak 13b, 14a

¹¹² İbnu’ş-Şihne, *el-Emâlî'l-muhibbiyye*, varak, 117a.

Bu durumla alâkalı pek çok örnek verilebilir:

[عبد الكافي بن قَنْدَشُ بفتح القاف واسكان النون وفتح الدال المهملة ثم شين معجمة

[

Bu örnekte geçen [قندش] kelimesinin doğru okunabilmesi için İbnu's-Şihne şu açıklamayı yapmıştır: “Kaf ق harfî fethalı, nun ن harfî sakin (cezimli) ve dal د harfî noktasız ve fethalı sonra şin harfî noktalı okunacaktır.”¹¹³

2.7.2.1.3. Rivayet Farklılıklarını Vermesi

İbnu's-Şihne hadisin kaynaklarını mutlaka vermiştir. Bazen fıkıh kitaplarını kaynak olarak gösterdiği de olmuştur.¹¹⁴ Hadislerin rivayet farklılıklarına atıfta bulunmuştur.

Aşağıya aldığımız pasaj bu durum için örnek teşkil etmektedir:

[هذا الحديث صحيح أخرجه مالك في موطأه عن نافع عن ابن عمر بلفظ "إذا جاء احدكم الجمعة فليغتسل" وتابع جماعة ومنهم من قال "إذا راح احدكم" ومنهم من قال "إذا أتى احدكم" وأخرجه البخاري في كتاب الصلاة في صحيحه عن عبد الله بن يوسف والنسائي فيه عن قتيبة كلاهما عن مالك به فوق لنا بدلا عاليا بهم وقد اتفق البخاري ومسلم على اخراج حديث ابن عمر لكن من غير طريق مالك عن نافع. فرواه البخاري عن أبي اليمان عن شعيب ومسلم عن قتيبة عن الليث كلاهما عن الزهري عن سالم عن ابن عمر بلفظ "من أتى الجمعة فليغتسل"]

“Bu hadis sahihtir. İmam-ı Mâlik bu hadisi *Muvatta* isimli eserine Nafi‘den o da İbn Ömer’den şu lafızla almıştır [إذا جاء احدكم الجمعة فليغتسل] “sizden biriniz

¹¹³ İbnu's-Şihne, *el-Emâli'l-muhibbiyye*, varak 32a (daha fazla örnek için bakz. aynı eser, 30b, 34b)

¹¹⁴ İbnu's-Şihne, *el-Emâli'l-muhibbiyye*, varak 7b

cumaya geldiğinde gusûl abdesti alsın” Bir grup muhaddis [إذا راح] (gittiğinde) veya [إذا أتى] (geldiğinde) lafızlarını kullanarak bu hadise mutâbeâtta¹¹⁵ bulunmuştur. Buhârî bu hadisi *Sahîh*’inin Salât Bölümünde Abdullah b. Yusuf tarikiyle; Nesâî ise yine Salât bölümüne Kuteybe tarikiyle tahrîc etmiştir. Her ikisi de (Abdullah b. Yusuf ve Kuteybe) hadisi Mâlik’ten almışlardır. Öte yandan Buhârî ve Müslim İbn Ömer hadisini ittifakla eserlerine almışlardır. Ancak Mâlik → Nâfi → İbn Ömer tarikini kullanmamışlardır. Buhârî, hadisi, Ebû Yeman → Şuayb → Zührî → Salim → İbn Ömer; Müslim ise Kuteybe → Leys → Zührî → Salim → İbn Ömer tarikiyle ve [من أتى الجمعة فليغتس] “lafzıyla rivayet etmişlerdir.”¹¹⁶

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere İbnu’s-Şihne, rivayet tariklerini verirken lafız farklılıklarına da temas etmiştir.

2.7.2.1.4. Sahih Hadis Kaynaklarında Geçmeyen Bir Hadisin Sahih Olduğunu Belirtmesi

İbnu’s-Şihne imlâ ettiği hadislerin genel itibariyle sıhhatlerine dikkat etmiş ve çoğunu mevsuk olan hadis kaynaklarından seçmeye özen göstermiştir. İmlâ ettiği hadislerin geneline bakıldığında bu durum görülmektedir. Fakat bazı hadislerin sahih kaynaklarda bulunmadığı anlaşılmaktadır. İbnu’s-Şihne böyle rivayetleri verirken, râviler hakkında kendisi bir değerlendirmede bulunarak hadisi imla etmiştir.

Örneğin alış-veriş ve şart meselesiyle alâkalı olan hadis mevsuk kaynaklarda geçmemesine rağmen bu hadisi imla etmiştir.

[قال الحافظ أبو الفتح بن أبي الفوارس حديث ابن شبرمة عن مسعد وتفرد بهذا]

الحديث عبد الوارث بن سعيد انتهى. قلت عبد الوارث بن سعيد ثقة تُكَلِّمُ فيه بلا حجة [

¹¹⁵ Mütâbeat: Şeyhinden rivayetiyle tek kalmış bir râviye, bir başka râvinin tabi olarak ya o şeyhten ya da şeyhin şeyhinden aynı hadisi rivayet etmesi demektir. (Koçyiğit, s. 334)

¹¹⁶ İbnu’s-Şihne, *el-Emâli'l-muhıbbiyye*, varak, 12b.

“Hâfız Ebû'l-Feth İbnü'l-Fevâris, İbnü Şübrüme'nin Mes'ud'dan rivayet ettiği hadiste Abdulvâris b. Sa'îd'in teferrüd ettiğini söylemiştir. Ben de diyorum ki Abdulvâris b. Sa'îd kesinlikle sikadır. Hakkında delil zikredilmeksizin eleştiri yapılmıştır”¹¹⁷

Yine mevsuk hadis kaynaklarında geçmeyen nil nehriyle alâkalı hadisi değerlendirirken şöyle demiştir:

[هذا موقف حسن رجال اسناده مشهورون ليس فيهم من قوي ضعفه ولا من أتهم بالكذب بل غالبهم موثقون]

“Bu hadis mevkûf hasen bir hadistir. İsnadındaki râviler meşhurdur. İçlerinde zayıflıkla ve uydurmacılıkla itham edilen yoktur. Aksine çoğu sika olan râvilerdir.”¹¹⁸

2.7.2.2. Metin Tahlilinde Takip Ettiği Metot

Hadis ilminde esas olan senet ve metindir. Hadisin metni Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ait olan sünneti içermektedir. Diğer hususlar metnin sıhhati için ortaya konulmuş yardımcı unsurlardır. İsnat sistemi, cerh ve ta'dil ilmi, rical çalışmaları bunların başında sıralanabilir.

İbnu's-Şihne, ilk olarak metnin sıhhatini, hadis usûlü açısından hangi kısma girdiğini, sahih, hasen, garîb gibi terimlerle belirtmiştir. Metnin kaynaklardaki lafız farklılıklarına dikkat çekmiş ve bunları aktarmıştır. Hadisin metni özellikle ibadetle alâkalı ise bundan anlaşılan fikhî hükmü, mezhepleri dikkate alarak açıklamıştır. Hadisten alınacak dersleri, toplumun faydalanacağı hususları dinleyicilerin seviyesine dikkat ederek îzah etmiştir. Metinle alâkalı ihtilaflı gibi gözükten durumları gidermiştir.

2.7.2.2.1. Metinlerin Hadis Usûlü Açısından Sahîh, Garîp, Meşhûr, Mevkûf olduğunu belirtmesi.

Ebu'l-Fazl imlâ ettiği hadislerin hadis usûlü açısından muttafe-kun 'aleyh,¹¹⁹ sahîh, hasen¹²⁰, hasen garîb,¹²¹ garîb,¹²² mevkûf¹²³, hasen mevkûf¹²⁴ veya hangi türe

¹¹⁷ İbnu's-Şihne, el-Emâli'l-muhibbiyye, varak, 6b

¹¹⁸ İbnu's-Şihne, el-Emâli'l-muhibbiyye, varak, 43b.

girdiğini belirtmiştir.¹²⁵ Her hadis için yaptığı ilk değerlendirme bu olmuştur. Fakat bu ifâdeleri izâh etmemiştir. Bu durum ise o dönemdeki hadis imlâ meclislerine katılan kimselerin bu terminolojiden haberdar olduklarını göstermektedir.¹²⁶

İmlâ ettiği hadisler içerisinde, mevkûf hadis olarak isimlendirilen sahâbenin söz, fiil ve takrîrlerinin aktarıldığı rivayetler de vardır. Bu rivayetlerin tarihi yönleri söz kosunu olduğunda bunları kaynaklarda geçen özellikleriyle vermiştir. Mısır'daki Nîl nehriyle alâkalı olan sahâbe kavlini bu konuda örnek olarak sunabiliriz. Rivayeti aktardıktan sonra bunun mevkûf hadis olduğunu ifade etmiştir. Söz konusu örnek şöyledir:

¹¹⁹ İbnu's-Şihne, **el-Emâli'l-muhibbiyye**, varak, 9a, 76b.

¹²⁰ İbnu's-Şihne, **el-Emâli'l-muhibbiyye**, varak, 13b, 19b, 117a, 118a.

¹²¹ İbnu's-Şihne, **el-Emâli'l-muhibbiyye**, varak, 18a.

¹²² İbnu's-Şihne, **el-Emâli'l-muhibbiyye**, varak, 15a,

¹²³ İbnu's-Şihne, **el-Emâli'l-muhibbiyye**, varak, 43b.

¹²⁴ İbnu's-Şihne, **el-Emâli'l-muhibbiyye**, varak, 43b.

¹²⁵ Bu kavramlar hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır. (geniş bilgi için bk. Suphi Salih, **Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları**, İFAV Yay. İstanbul, 1996):

Muttafekun 'Aleyh: Buhârî ve Müslim'in sahîh hadis şartlarına uyup, her ikisinin rivayet ettiği hadislerdir.

Sahîh: Şâz ve mu'allel olmayarak isnadı Hz Peygamber'e veya sahabeden yahut daha sonrakilerden birine varıncaya kadar, adâlet ve zabt sahibi râvilerin, yine kendileri gibi adâlet ve zabt sahibi râvilerden muttasıl senetlerle rivayet ettikleri hadistir.

Hasen: Şâz ve illetten salim olarak, zabtı mükemmel olmayan râviler tarafından muttasıl bir senetle rivayet edilen hadistir. Sahîh hadisten farkı râvinin zabt sıfatında kusurun olmasıdır.

Hasen Garîb: Şâz ve illetten salim olarak, zabtı mükemmel olmayan râviler tarafından muttasıl bir senetle rivayet edildiği halde râvilerden birisinin teferrüd ettiği hadistir.

Garîb: Senedinin herhangi bir yerinde bir şahsın riayetinde teferrüt (yalnız kaldığı) hadistir. Garîb hadiste teferrüd senedin başında değil devamında olur ve sadece bulunduğu yerle kayıtlı kalır.

Mevkûf Hadis: Sahabeden rivayet edilen söz fiil ve takrirlere denir. Mevkûf hadiste sahîh hadiste olduğu gibi senet ve metnine bakarak sahîh mevkûf, hasen mevkûf, zayıf mevkûf demek mümkündür.

Hasen Mevkûf: Hasen hadisin tarifinden yola çıkarak, râvilerden zapt sıfatında kusur bulunan sahabeye ait söz, fiil ve takrirlere hasen mevkûf denilir.

¹²⁶ Metinlerden sonra verilen değerlendirmelere bakılabilir. Her hadis için bu değerlendirmeyi yaptığı için örnek olarak verdiğimiz misalle yetiniyoruz. Daha fazla bilgi için hadislerin sonundaki açıklamalara bakılabilir.

[عن عبد الله بن عمر رضى الله عنهما أنه قال ان نيل مصر سيد الأنهار سخر الله له كل نهر بين المشرق والمغرب وذله له فاذا أراد الله له ان يجري نيل مصر أمر كل نهر ان يمدده فامتده الأنهار بمائها وفجر الله له الأرض عيوناً فاذا انتهى جرية الى ما أراد الله عز وجل أوحى الله الى كل ماء ان يرجع الى عنصره.]

“Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: Mısır'daki Nil nehri nehirlerin efendisidir. Allah (c.c.) doğudaki ve batıdaki bütün nehirleri Nil nehrine musahhar kıldı ve ona tabi oldular. Allah (c.c.) Nil nehrini akıtmak istediğinde, yeryüzündeki bütün nehirlerle sularını akıtmalarını emreder. Nehirler bu emrin gereği olarak sularını akıtırlar. Allah yeryüzünde onun için (Nil'i beslesin diye) pınarlar yaratır. Allah'ın istediği miktara ulaştığında ise her suyun kendi kaynağına dönmesini emreder.”¹²⁷

Bu rivayetle alâkalı şu açıklama yapılmıştır:

[هذا موقف حسن رجال اسناده مشهورون ليس فيهم من قول ضعفه ولا من اثم بالكذب بل غالبهم موثقون]

“Bu (rivayet) hasen mevkûftur. Senedindeki râviler meşhur kimselerdir. Bu râviler içerisinde ne yalanla itham edilen ve ne de sözlerinde uydurma olan bulunmaktadır. Bilakis onların çoğu güvenilir olan râvilerdir.”¹²⁸

Bu hadisin devamında Nil nehriyle ilgili tarih kitaplarından geçen bazı önemli hâdiseleri de açıklamıştır. Mısır fethedildikten sonra Mısırlılar eski inançlarını ‘Amr b. el-Âs’a aktarırlar. Mısırlılar, Nil’in belirli aylarda suyunun azaldığını ve bu durumda Nil nehrine bâkire bir kız attıklarını söylerler. Kıtlığın olduğu bir dönemde bunun yapılması gerektiğini ifade ederler. ‘Amr b. el-Âs, İslâm

¹²⁷ İbnu's-Şihne, el-Emâli'l-muhibbiyye, varak, 43b

¹²⁸ İbnu's-Şihne, el-Emâli'l-muhibbiyye, varak, 43b

dininin bu cahiliye inanışlarını reddettiğini ifade eder ve bu inanışı Hz. Ömer’e rapor eder, ne yapması gerektiği hususunda ondan tavsiyeler ister. Hz. Ömer de bir mektup yazıp bir kuşağın içine koymasını ve Nil’e atmasını ister. ‘Amr b. el-Âs kuşağı açar ve mektubu okur. Mektupta Hz. Ömer şunları yazmıştır: "Mü'minlerin emîri, Allah'ın kulu Ömer'den Mısır'daki Nil'e; eğer sen (Mısırlıların inandıkları ilah) için akıyor idiyse bundan böyle akma. Eğer seni akıtan Vâhidü'l Kakhâr olan Allah (c.c.) ise O'ndan seni akıtmasını istiyorum." ‘Amr b. el-Âs, mektubu kuşağın içine koyar ve onu Nil’e atar. Bu olaydan sonra Nil’in suyunun Mısır’ın inançlarındaki “Beûne” de (kıptilerde bir ay ismi) azalmadığı ve belli bir miktar (on altı dirsek) yükseldiği aktarılmıştır.¹²⁹

2.7.2.2.2. Metindeki Fıkḥî Hükümü Açıklaması ve Mezheplerin Görüş Farklılıklarını Vermesi

Ebu’l-Fazl İbnu’s-Şihne fıkḥ ilmindeki bilgisiyle de öne çıkmaktadır. Nitekim imlâlarında, ibadetle ilgili bir rivâyet söz konusu olduğunda, hadisin fikhî hükmünü îzah etmiş ve mezhepler arasındaki görüş farklılıklarına da dikkat çekerek fikhî tahlil yapmıştır. Mezheplerin görüşlerinden hangisinin tercih edilmesi gerektiği hakkında kendi fikrini aktarmıştır. Kendisi bir Hanefî fıkḥ âlimi olduğu için görüşlerinde Hanefî mezhebinin ağırlığı hissedilmektedir. Örneğin abdestin nasıl alınacağına dair Taberânî’de geçen hadiste kulakların mesh edilmesi mi, yıkanması mı gerektiği hususunda bir ihtilaf durumu ortaya çıkmaktadır.

İbnu’s-Şihne, öncelikle bu hadisin garîb olduğunu ve Taberânî’nin bu hadiste teferrüd ettiğini aktarmıştır. Daha sonra ise fikhî değerlendirmesini şöyle aktarmıştır:

[وفي هذا الحديث حجة لنا وحجة علينا. أما الحجة لنا فبقوله "انهما من الرأس وليس هما

من الوجه" وأما الحجة علينا فبقوله "مسح برأسه ثلاثاً" فإن ظاهر الرواية عندنا أن مسح الرأس مرة

واحدة لما اقتضته احاديث عثمان الصحاح في البخاري ومسلم وغيرهما وهو الذي عليه عمل

¹²⁹ İbnu’s-Şihne, el-Emâli’l-muḥibbiyye, varak, 44b-45a.

جمهور أهل العلم وهذا هو الجواب عن هذا الحديث على أن الحسن روى عن أبي حنيفة سنة التثليث. كما هو مذهب الإمام الشافعي في المشهور عنه. عند أصحابنا لأحاديث جاءت في ذلك لذلك وكلها معلولة وسياق هذا الحديث يقتضي أن انساً رضي الله عنه غسل أو مسح أذنيه مع وجهه ثم مسحهما مع رأسه كما هو مذهب الشعبي والحسن بن صالح واختاره اسحق بن راهوية والله اعلم.

“Bu hadiste bizim lehimize ve aleyhimize bir delil vardır. Bizim lehimize olan delil (hadiste geçen) “onlar(kulaklar) başın bir uzvudur. Yüzün bir uzvu değildir” ifadesidir. Bizim aleyhimize olan delile gelince “başını üç kere mesh etti” sözüdür. Bize göre rivâyetin zâhiri, başın bir kere mesh edileceği yönündedir. Nitekim Buhârî, Müslim ve diğerlerinin rivayet ettiği ve ilim ehli ile cumhurun amel ettiği, Osman’ın sahîh olan hadisi bunu gerektirmektedir. Bu hadis, Hasan’ın rivayet ettiğine göre, Ebû Hanîfe’nin başı üç kere mesh etmenin sünnet olduğunu ifade etmesine de cevap teşkil etmektedir. İmam Şafî’nin meşhur olan görüşü de böyledir. Bizce bu konuda gelen hadislerin tamamı ma’lul durumdadır. Bu hadisin siyakı Enes’in (r.a) kulaklarını yüzüyle beraber mesh etme yahut yıkama sonra onları başıyla beraber mesh etmeyi gerektirir. Şa’bî ve Hasan b. Salih’in görüşleri bu şekildedir. İshak b. Rahuye de bu görüşü tercih etti.”¹³⁰

İbnu’s-Şihne’nin fikhî açıklama getirdiği hadislerden birisi de Ebû Mûsa el-Eş’arî rivayetidir.

Ebû Mûsa el-Eş’ari diyor ki: Biz Rasûlullah (s.a.s.) ile bir yolculukta idik. Bir tepeyi aştığımızda adamın biri yüksek sesle [لا اله الا الله والله أكبر] diye dua etmeye başladı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.): “Ey insanlar sizler sağır olan veya gaîp

¹³⁰ İbnu’s-Şihne, el-Emâli’l-muhibbiyye, varak, 15a-b

olan birisini çağırılmıyorsunuz. Muhakkak ki sizler işiten ve size yakın olan birisine dua ediyorsunuz” buyurdu.¹³¹

İbnu's-Şihne hadisi açıkladıktan sonra şu değerlendirmeyi yapmıştır:

[وفى هذا الحديث دليل لمذهبنا ومذهب الجمهور من ان الذكور والدعاء سر افضل منه
جهرا لما فيه من المبالغة فى التوقير والتعظيم ولان الجهر انما يكون غالبا لقصد سماع المخاطب وهو
سبحانه وتعالى يعلم السر كما يعلم الجهر]

“Bu hadiste, (saygı ve ta‘zim açısından) gizli yapılan dua ve zikrin, açıktan yapılmasından daha faziletli olduğu hususundaki mezhebimizin ve cumhurun görüşlerine bir delil vardır. Çünkü açıktan yapılan dua ve zikirden kasıt muhatapın bunu işitmesidir. Muhatap ise noksan sıfatlardan münezze olan Allah Teâlâ’dır. O, açık olanı bildiği gibi gizli olanı da bilir.”¹³²

Bu rivayetlerden anlaşıldığına göre herhangi bir ihtilaf söz konusu olmuşsa İbnu's-Şihne bunu açıklamıştır. Fakat fikhî açıklamaları verirken teferruata girmeyip imlâ meclisine katılan insanların sıkılmamasına da dikkat ettiği görülmektedir.

İbnu's-Şihne ayrıca imlâ ettiği bir hadisten âlimlerin istinbat ettiği hükümlerin tamamını aktarmadığını da belirtmiştir:

[وقد استنبط بعض العلماء من هذا الحديث ستين وجها من الفقه و الزيادة عليها ممكنة
ولكن لضيق الوقت عن استيعابها]

¹³¹ Buhârî, Meğâzi, 38; Müslim, Zikir ve Dua, 13; Ebû Dâvûd, Vitir, 26

¹³² İbnu's-Şihne, el-Emâli'l-muhıbbiyye, varak, 104b

“Bazı âlimler bu hadisten altmış fikhî hüküm istinbat etmiştir. Daha fazlası da mümkündür. Fakat vaktin dar olması buna engel oldu” demek suretiyle ilgili hadisten çıkardığı birkaç hükmü ifadeyle yetinmiştir.¹³³

2.7.2.2.3. Hadis Metnindeki Belirsizlikleri Gidermesi

İbnu's-Şihne hadisin metninde olan belirsizliği gidermeye çalışmıştır. Bu noktada asrının âlimlerinin kanaatlerini imlâ meclisinde ifade etmiştir. Enes b. Mâlik'in rivayet ettiği bir hadiste şöyle denilmektedir:

[كان رسول الله صلى الله عليه و سلم في طريق و معه اناس من اصحابه فعرضت له

امراة فقالت يا رسول الله لى اليك حاجة فقال يا ام فلان اجلسي فى ادني نواحي السكك حتى

جلس اليك فنقلت فجلس اليها حتى قضت حاجتها.]

“Rasûlullah (s.a.s.) ashabıyla beraber bir yolculukta idi. Bir kadın önüne geçti ve “ey Allahın elçisi sana (arz edeceğim) bir ihtiyacım var.” dedi. Rasûlullah (s.a.s.): “*Ey falanın annesi yolun yakınına otur*” dedi. Rasûlullah (s.a.s.) onun yanına oturdu da kadın problemini giderdi.”¹³⁴

İbnu's-Şihne yukarıdaki hadisin kaynaklarda geçen farklı rivayetlerini vermiş ve bir rivayette kadının aklî dengesinin yerinde olmadığı ayrıntısını aktarmıştır. Kadınla ilgili olarak *Mübhemat* türü eserlerde herhangi bir bilginin olmadığını bildirmiştir. Yaşadığı asırdaki âlimler arasında bu durum ihtilaf sebebi olmuştur. Fakat hocalarının aktardığını esas alarak bu kadının Ümmü Züfer olduğunu ve onun akli dengesizliğinin bilindiğini aktarmıştır. Ayrıca Zehebî'nin de aynı kanaatte olduğunu ifade etmiştir.¹³⁵

¹³³ İbnu's-Şihne, *el-Emâli'l-muhibbiyye*, varak, 56b.

¹³⁴ **Ebû Dâvûd**, Edep, 120; **Müsned**, III, 275.

¹³⁵ İbnu's-Şihne, *el-Emâli'l-muhibbiyye*, varak, 54a-b.

İbnu's-Şihne, hadislerde geçen “iki adam geldi” “bir adam şöyle yaptı” şeklinde geçen belirsiz ifadelerle açıklık getirmiştir.¹³⁶ Yine “bir adam ramazan günü oruncunu bozdu” rivayetindeki adamın kim olduğunu açıklamıştır.¹³⁷

Ayrıca hadisin metninde çok sık kullanılmayan bir kelime geçtiğinde bu kelimeyi dildeki kalıplarına varıncaya kadar îzah etmiştir.

[قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من أقال أخاه المؤمن عشرته في الدنيا أقاله الله عشرته

يوم القيامة.]

“Rasûlullah’ın (s.a.s.) “*kim bir mü’min kardeşinin ikâlesini (alış- veriş akdini feshetmesini) kabul ederse, Allah da onun kıyamet gününde düşmekten (tökezlemekten) kurtarır*”¹³⁸ mealindeki hadisinde [عشرته] kelimesi geçmektedir.

İbnu's-Şihne bu kelimeyi kalıplarına varıncaya kadar açıklamıştır.¹³⁹

2.7.2.2.4. Hadis Metninde Geçen Bazı Kelimelerin Anlamlarını Açıklaması

İbnu's-Şihne imlâ ettği hadisler içerisinde geçen kelimeleri izah etmeye özen göstermiştir. Kelimelerin hangi anlama geldiğini hatta hangi sığada kullanıldığını açıklamıştır. Konuyla ilgili emâlî’de pek çok örnek bulabiliriz. Biz fikir vermesi için sadece bir kaç örneği aktaracağız.

Hiz. Peygamber'in, (s.a.s.) mümine isâbet eden sıkıntıların onun günahlarına keffaret olduğu ya da Allah katındaki derecesinin yükseltmeye bir vesile olduğunu ifade eden hadisinde geçen, [اذى, غم, حزن, هم, وصب, نصب] kelimelerini şu şekilde izah etmiştir:

¹³⁶ İbnu's-Şihne, el-Emâli'l-muhıbbiyye, varak, 59a

¹³⁷ İbnu's-Şihne, el-Emâli'l-muhıbbiyye, varak, 83a-b

¹³⁸ İbn Mâce, Ticaret, 26; Ebû Dâvûd, Büyu’, 52

¹³⁹ İbnu's-Şihne, el-Emâli'l-muhıbbiyye, varak, 68a-b (konuyla ilgili örnek için bk, aynı eser, 69a, 70b, 104b)

[وَالنَّصَبُ بِالتَّحْرِيكِ التَّعَبِ. وَالْوَصْبُ بِالتَّحْرِيكِ أَيْضًا الْمَرَضُ. وَالْهَمُّ وَالْحُزْنُ مُتَرَادِفَانِ وَيَجُوزُ

فِي الْحُزْنِ ضَمُّ الْحَاءِ وَاسْكَانُ الزَّايِ وَيَجُوزُ فِيهِ التَّحْرِيكِ أَيْضًا. وَالْعَمُّ الْكَرْبُ. وَالْأَذَى الْمَكْرُوهُ

اليسير]

“ [وَصَب] kelimesi harekeli olursa yorgunluk anlamına gelir. [نَصَب] kelimesi

harekeli olursa hastalık anlamına gelir. [هم] ve [حزن] ise eş anlamlı kelimelerdir.

[حزن] kelimesinde "ha" nın dammeli olması ve ze nin sakin olması ile harekeli

olmaları durumu caizdir. [أَذَى] kelimesi tasa endişe anlamındadır. [عَمُّ] ise yapılması

kolay olan nâhoş şeydir.”¹⁴⁰

2.7.2.2.5. İhtilafı Durumları Açıklaması

Hiz. Peygamber (s.a.s.) bir hadislerinde şöyle buyurmuştur: “*insanları övenleri(meddahları) gördüğünüzde onların yüzlerine toprak atın.*”¹⁴¹ İbnu’ş-Şihne bu hadisi tahlil ederken insanları öven kimselerin yüzüne toprak atmayı hakiki manasıyla anlayan sahabîlerin övücü kimselerin yüzlerine toprak attıklarını, mecâzî olarak anlamının ise öven kimselere bir şey vermemek olduğunu izah etmiştir. Bu noktada insanları övmeye cevaz veren hadislerin de olduğunu ve bu durumun görünürde bir çelişki olduğunu söylemiş ve şöyle bir değerlendirmeye çelişkiyi gidermiştir:

[وَقَدْ جَاءَ فِي الْأَحَادِيثِ الصَّحِيحَةِ النَّهْيُ عِنْدَ الْمَدْحِ فِي الْوَجْهِ وَجَاءَ فِي الْأَحَادِيثِ

الصَّحِيحَةِ أَيْضًا جَوَازُ الْمَدْحِ فِي الْوَجْهِ وَالْجَمْعُ بَيْنَهُمَا أَنَّ النَّهْيَ مُحْمُولٌ عَلَى حَالَتَيْنِ أَحَدُهُمَا الْجَازِفَةُ

فِي الْقَوْلِ وَالثَّانِيَةِ عِنْدَ الْخَوْفِ الْفِتْنَةِ بَانَ يَحْصُلُ لِلْمَمْدُوحِ اعْجَابٌ بِنَفْسِهِ وَ الْإِبَاحَةُ مُحْمُولَةٌ عَلَى

¹⁴⁰ İbnu’ş-Şihne, el-Emâli'l-muhibbiyye, varak, 95b

¹⁴¹ Müslim, Zühhd ve rekâik, 14; Ebû Dâvûd, Edeb, 9; Tirmizî, Zühhd, 55; Müsned, II, 94.

الجواز عند الأمن من ذلك بل لو كان ذلك لقصد صحيح من مسيطه الى الخير والمداومة عليه او الاقتداء به فانه يكون حينئذ مستحبا والله اعلم .

“İnsanları yüzlerine karşı övmeyi nehyeden sahih hadisler olduğu gibi, yüze karşı övmeyi yasaklayan sahih hadislerde vardır. Bu durumdaki çelişki şöyle giderilir: Buradaki yasak iki yöne hamledilir. Bunlardan biri sözün zımnı yalan içermesi (spekülasyon) durumu içindir. Diğerisi ise, övülenin kendi nefsinı beğenmesi noktasında fitneye düşmesinden korkma durumu içindir. Yüze karşı övmenin mübahlığı hususuna gelince bu durumlardan emin olunduğunda şayet kastedilen husus gerçek ise ve söylendiğinde o kişiyi hayra teşvik edecek ve buna devamı sağlayacaksa ya da bu övgü o kişiyi (hayra) yönlendirecekse yüze karşı övmeye bir beis yoktur.¹⁴²

2.7.2.2.6. Metinden Kastedilen Manânın Hakikat mı, Mecâz mı Olduğunu Açıklaması

İbnu’ş-Şihne hadisin metninden kastedilen mananın hakiki manası mı, yoksa mecâzî manası mı olduğunu izah etmiştir. Eğer hadiste geçen ifade açıklamaya muhtaç ise hadisi açıklamış ve bu hadisten ne kastedildiğini, anlaşılması gereken noktayı aktarmıştır. Şu hadise yaptığı açıklama bu hususa güzel bir örnek teşkil etmektedir.

[قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: يقول الله عز وجل: من جاء بالحسنة فله عشر أمثالها او أزيد ومن جاء بالسيئة فجزاء سيئة مثلها او أغفر ومن تقرب مني شبرا تقربت منه ذراعا ومن تقرب مني ذراعاً تقربت منه باعاً.]

Rasûlullah (s.a.s.) buyurdular ki: *Allah azze ve celle şöyle buyurdu: “kim bir iyilikle gelirse ona bu iyiliğin ya on misli ya da daha fazlasını veririm. Kim de bir günahla gelirse yaptığı günaha karşılık ya bir misli ceza vardır ya da o günahı bağışlarım. Kim ki bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir dirsek (mesafesi)*

¹⁴² İbnu’ş-Şihne, el-Emâli'l-muhıbbiyye, varak, 70a.

yaklaşırım. Kim bana bir dirsek (mesafesi) yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım”

143

İbnu’ş-Şihne bu hadisi açıklarken önce karış mesafesini ve dirsek mesafesinin hakiki manasının ne olduğunu izah ettikten sonra tecessümden münezzeh olan Allah(c.c.) için bu hadiste anlaşılması gereken manayı şöyle îzah etmiştir:

[والمراد بتقرب العبد طاعته وقصده امتثال الأمر والفهم من صفته الأجسام والله سبحانه وتعالى مقدس منزّه عن ذلك والمراد من تقرب الله عز وجل هدايته الى هذا المقصد الجميل او مجازة العبد في الآخرة بما هو أفضل من علمه]

“Kulun yaklaşmasından maksat, Allaha karşı itaati (kulluğu) ve onun emirlerine bağlılığıdır. Cisimlere ait sıfatlardan mukaddes ve münezzeh olan Allah’ın (c.c.) yaklaşmasındaki anlamdan maksat ise, bu güzel maksada yönelen kula hidayet bahşetmesi ve ahirette onun amelinden daha hayırlı olan bir şekilde ona karşılık vermesidir.”¹⁴⁴ Bu hadisin hemen sonrasındaki hadiste Allah’ı (c.c.) zikrederken yüksek sesle zikretmemek gerektiğini izah ettikten sonra [لا حول ولا قوة الا بالله] duasının cennet hazinelerinden bir hazine olduğunu açıklamış ve şu değerlendirmeyi yapmıştır:

[وقد تقدم لنا ان القرب اذا اضيفا لله عز وجل لا تراد به المسافة فهو مجاز عن سرعة الإجابة وما اشبه ذلك والكنز ما يدخر من النفائس ومعنى كونه كنزا من كنوز الجنة اى دخيرة ثواب عند الله يوم القيامة]

“Daha önce geçtiği üzere eğer yakınlık Allah’a izafe edilecekse bundan maksadın mesafe olmadığını ve bunun icabetteki sürat anlamında mecâzi bir anlam olduğunu ifade etmiştik. Buna benzer bir durumda burada da söz konusu. Hazine içine aldığı değerli şeylerden dolayı bu ismi alır. Bu kelimenin cennet

¹⁴³ **Ebû Dâvûd**, Salât, 229; **Müslim**, Zikir ve Dua, 6; **İbn Mâce**, Edeb, 58

¹⁴⁴ İbnu’ş-Şihne, **el-Emâli’l-muhıbbiyye**, varak 102a-b

hazinelерinden bir hazine oluşuna gelince Allah katında kıyamet günü içine aldığı sevaplardan dolayıdır.”¹⁴⁵

2.7.2.2.7. Hadis Metninden Çıkardığı Sonuçları Vermesi

Müellif bütün hadisler için olmasa da bazı hadislerin metinlerini verdikten sonra [فوائد هذا الحديث] [ومن] bu hadisin faydalarından” şeklinde bir ifadeyle hadisten alınacak derslere işaret etmektedir.¹⁴⁶ Emâlî türünün genel amaçlarından olan hem talebelerin hem de derslere iştirak eden halkın sosyal hayatlarında istifade edecekleri noktalar imlâ meclisinin hocaları tarafında uzatılmadan aktarılırdı. İbnu’ş-Şihne bir hadis metninden çıkardığı neticeleri ders meclisinde aktarmıştır. Bu hususta *Emâlî*’de pek çok örnek bulunmaktadır. Burada birkaç örnek aktarılmakla iktifa edilecektir:

Enes b. Mâlik’in rivayet ettiği hadis şöyledir: Ümmü Süleym’in Ebû ‘Umeyr adında bir oğlu vardı. Rasûlullah (s.a.s.) Ümmü Süleym’in yanına geldiğinde Ebû ‘Umeyr’le şakalaşırđı. Bir gün geldiğinde onu üzüntülü gördü. Rasûlullah (s.a.s.) “*Ebû ‘Umeyre’e ne olmuş (niye üzüntülü)*” diye sordu. Dediler ki: Ey Allah’ın elçisi (Ebû ‘Umeyr’in) oynadığı Nuğayr¹⁴⁷ öldü. Rasûlullah (s.a.s.) “*Ey Ebû ‘Umeyr nuğayr’a ne oldu*” diye söylemeye başladı.

Bu hadisi imlâ ederken İbnu’ş-Şihne şu şekilde bir açıklamada bulunuyor:

[فمن فوائد هذا الحديث جواز زيارة الفاضل المفضل واستحباب زيارة الاصحاب و انها مباحة

اباحة سنة لا رخصة و جواز الممازحة و جواز تكرارها و جواز ممازحة الصغير الذى لم يميز وجواز زيارة

المرأة حيث امنت الفتنة]

“Faziletli olan bir kimsenin yine faziletli olan bir kimseyi ziyaret etmesinin cevazı, arkadaşların ziyaret etmenin müstehap olduğu, şakalaşmanın ve bunu tekrar

¹⁴⁵ İbnu’ş-Şihne, *el-Emâlî'l-muhibbiyye*, varak 104a-b

¹⁴⁶ İbnu’ş-Şihne, *el-Emâlî'l-muhibbiyye*, varak 37a

¹⁴⁷ Nuğayr, Serçe büyüklüğünde kırmızı gagalı bir kuş türü. (İbnu’ş-Şihne, *el-Emâlî'l-muhibbiyye*, varak 56b, *el-Müncid*, 821; Ahmet Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İstanbul, 1977, IX, 544)

etmenin cevazı, mümeyyiz olmamış küçük çocuklarla şakalaşmanın cevazı, eğer fitne ve dedi-kodu durumu yoksa bir kadının ziyaret edilmesinin cevazı gibi hususlar bu hadisin faydalarındandır. (bu hadisten çıkarılabilecek neticelerdir).¹⁴⁸

İbnu's-Şihne hadisten çıkarılabilecek olan faideleri fıkıh istinbatında kullanılan lafızlarla da verdiği olmuştur. Hasetle alâkalı hadisi değerlendirirken şu ifadeye yer vermiştir:

[وقد استنبط بعض العلماء من قصة الآدم عليه السلام واللعين ابليس ان كل معصية كانت

عن حسد فهي بعيدة من العفو]

“Bazı âlimlerimiz Âdem (a.s.) ile lanetlenmiş şeytan arasındaki kıssadan, bütün kötülüklerin hasetten kaynaklandığı çıkarmışlardır. Haset aftan uzak olan bir davranıştır.¹⁴⁹

Özellikle hadisten alınacak faîdelerden bütün Müslümanlara müjde tarzında rivayetler olmuşsa bunu mutlaka izah etmiştir. Bu noktada iki örnek dikkatimizi çekmektedir.

Birinci örnek: Enes b. Mâlik (r.a.) şöyle rivayet ediyor: Bir kişi Hz. Peygamber'e gelerek “kıyamet ne zaman kopacak” diye sordu. Peygamberimiz de “*sen ona ne hazırlık yaptın*” diye cevap verdi. Adam “ben ona pek bir şey hazırlamadım ancak Allahı ve onun Peygamberini seviyorum” diye cevap verdi. Bunun üzerine Peygamberimiz “*sen sevdiğinle berabersin*” buyurdu.¹⁵⁰

Bu hadisin açıklaması sadedinde İbnu's-Şihne şöyle bir değerlendirme yapmıştır:

¹⁴⁸ İbnu's-Şihne, **el-Emâli'l-muhibbiyye**, varak, 55a, örnek için bk. Aynı eser, 80a

¹⁴⁹ İbnu's-Şihne, **el-Emâli'l-muhibbiyye**, varak, 105a

¹⁵⁰ **Buhârî**, Ashâbun-Nebi, 6, IV/200; **Müslim**, Birr ve's-Sıla, 5 nr, 2639; **Ebû Dâvûd**, Edeb, 112, nr, 5126.

[وفي هذا الحديث من الفقه الارشاد الي محبة الله عز وجل ورسول الله صلى الله عليه

وسلم فإنها أرحى اسباب دخول الجنة وذلك ان من احب الله ورسوله واطاعهما]

“Bu hadiste anlaşılan bir husus olarak Allah ve onu Peygamberini sevmeye bir irşat vardır. Çünkü cennete girmeye en faza ümit edilen vesile bu sevgidir. Burada Allah’ı ve Onun Peygamberini seven kimseye onlara itaat etmeye bir irşat vardır.”

İkinci örnek ise Hz. Peygamber'in şu hadisidir: “*Beni gördüğü halde bana inanan kimseye bir kere müjdeler olsun. Beni görmediği halde bana inanan kimseye ise yedi kere müjdeler olsun*”¹⁵¹ bu hadisi açıklarken hadisteki müjdeye Müslümanların dikkatini çekmiş ve şöyle demiştir:

[فيا لها بشر عظيمة لنا معشر المسلمين من هذا النبي الكريم الرؤوف الرحيم عليه من الله

أفضل الصلاة وأشرف التسليم]

“Ey Müslümanlar topluluğu burada Kerim, Raûf ve Rahim olan Nebî'den bize büyük bir müjde vardır. Allahın en faziletli selamı ve en şerefli teslimi Onun üzerine olsun”¹⁵²

¹⁵¹ Taberânî, **Mu’cemü’l-Kebîr**, XXII, 20; **Mu’cemü’s-Sağîr**, II, 104.

¹⁵² İbnu’ş-Şihne, **el-Emâli’l-muhıbbiyye**, varak, 10a

SONUÇ

İbnu's-Şihne hicrî IX. asırda yaşamış âlim şahsiyetlerden birisidir. Yaşadığı dönem, İslâmî ilimlerin büyük gelişmeler gösterdiği ve önemli âlimlerin yetiştiği bir dönemdir. Bu verimli çağda İbnu's-Şihne de önemli eserler vermiştir. Yaptığı görevler açısından fıkıh alanında temâyüz etmesine rağmen Akaid, Tarih, Şiir, Edebiyat ve muhtelif alanlarda da eserler bırakmış bir âlimdir.

İbnu's-Şihne fakihliği ile bilinmesine rağmen hadis alanında bir takım eserler bırakmıştır. Bunlardan birisi de Kâhire'de bulunan, Müeyyediyye Medresesinde imlâ ettiği hadislerden oluşan *el-Emâli'l-Muhibbiyye*'dir. Bu eser hicrî II. asırdan itibaren düzenlenen hadis imlâ meclislerinde, hocanın talebelerine yazdırmak suretiyle meydana gelen *Emâli* türü eserlerdendir. İbnu's-Şihne bu eserindeki imlâları hicrî 870-877/1465-1472 yılları arasında yazdırmıştır. Eser İbnu's-Şihne'nin yaşadığı dönemde hadis ilmi açısından şerh geleneğinin en üst noktasına ulaştığı bir dönem olduğundan önceki asırlarda yazılan *Emâli* türü eserlerden farklı olarak bir nevi şerh niteliğini taşımaktadır.

İbnu's-Şihne imlâ ettiği hadisleri önce hangi hocalarından aldığına dair bir senet vermektedir. Daha sonra hadis usûlü açısından ne tür bir hadis olduğunu belirtmektedir. Bu rivayetin hadis kaynaklarından hangi kitaplarda geçtiğini ve hangi râvilerle aktarıldığını zikretmekte, bu râviler hakkında eğer cerh ve ta'dil açısından bir proplem olmuşsa bu bilgiyi teferruatıyla işlemektedir. İmlâ ettiği hadislerin çoğunun *Kütüb-i Tis'a* olarak isimlendirilen temel hadis kaynaklarında yer aldığı, nâdir de olsa diğer kaynaklardaki rivâyetleri de imla ettiği anlaşılmaktadır.

İbnu's-Şihne imlâ geleneğine uygun olarak halkın ibadet ve sosyal hayatlarında istifade edebilecekleri hadisleri imlâ etmiştir. Onun özellikle ibadetle ilgili hadisleri tercih ettiği görülmektedir. Bu hadislerin fikhî hükümlerini mezhepler arası farklılıklara dikkat ederek vermiş ve genellikle açıklamalarda, Hanefî mezhebinin ağırlığını hissettirmiştir. Ayrıca hadislerde anlaşılması problemli olan noktalar varsa bunları açıklamış ve ihtilaflı gibi gözükten durumlarda

bu ihtilafın ne şekilde giderileceğini izah etmiştir. Yine hadisin metninden kastedilen mânânın hakikî mi yoksa mecâzî mi olduğu husunu açıklamıştır.

İbnu's-Şihne son olarak hadisten çıkarılacak olan faydaların ne olduğunu ifade etmiştir. Bu faydaları verirken imlâ meclislerinin kalabalık olması ve insanların sıkılması durumunu dikkate alarak fazla uzatmamıştır.

İbnu's-Şihne'nin kullandığı imlâ yöntemi eski bir yöntem olmasına rağmen eğitim ve öğretimde günümüz koşulları düşünüldüğünde uygulanması oldukça zor olan bir metot olduğu ifade edilmelidir. Fakat bu metottan alınacak önemli bir takım prensiplerin olduğu da belirtilmelidir. Özellikle ilahiyat fakültelerinde verilen Hadis, Tefsir, Fıkıh ve Siyer gibi Temel İslâm İlimleri'nin eğitiminde, hoca- talebe münasebetleri hususunda imlâ sitemindeki, bizim de özetini verdiğimiz mümlî ve talebeyle ilgili olan kısımların ciddi rehberlik yapabileceği kanaatini taşımaktayız.

İmlâ yönteminin kurucu unsuru olan mümlîde, üstün ahlak başta olmak üzere halkla belirli seviyede güzel bir iletişim, düzenli bir dış görünüş ve özellikle her haliyle öğrencilerine örnek teşkil edecek davranış ve dîni yaşantı aranmıştır. Öğrenciden ise en başta niyetini düzeltmesi, hocasına saygılı olması, dersini sevmesi, ders disiplinine dikkat etmesi ve daha da önemlisi öğrendiklerini kuru bir bilgiden daha çok hayatına tatbik etme gayreti içerisinde olması beklenmektedir.

KAYNAKLAR

ABDÜRREZZÂK, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hümmâm es-San‘ânî, **el-Musannef**, I-XI Kütübi’l-İslâmi, Beyrut 1983.

AHMED B. HANBEL, **el-Müsned**, I-VI, Çağrı Yay. İstanbul 1992.

AYDINLI, Abdullah, **Hadis Istılahları Sözlüğü**, Timaş Yay. İstanbul 1987.

..... **İmlâ**, *DİA*, TDV Yay. XXII, 1995.

BEYHAKÎ, Ahmet b. Hüseyin b. Ali b. Musa Ebû Bekir, es-**Sünenü’l-kübrâ**, I-X, Mektebetü’d-Darül’Bâz, Mekketü’l-Mükerreme 1994.

.....**Şu‘abü’l-İmân**, Dârü’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut ts.

BROCKELMANN, Carl. **Geschichte Der Arabischen Litteratur(GAL)**. I-V, Leiden 1943.

BUHÂRÎ, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil, **el-Câmiu’s-sahîh**, I-VIII, Çağrı Yay. İstanbul 1992.

ÇELEBÎ, Ahmet, **İslâmda Eğitim-Öğretim Tarihi**, (trc. Ali Yardım), Damla Yay. İstanbul 1998.

ÇELEBÎ, Kâtip, **Keşfü’z-zunûn ‘an esmai’l kütübi ve’l-fünûn**, I-II, Maarif Matbaası, Ankara 1943.

DÂRİMÎ, Abdullah b. ‘Abdurrahman, **es-Sünen**, I, Çağrı Yay. İstanbul 1992.

DAVUTOĞLU, Ahmet, **Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi**, I-XII, Renk Ofset, İstanbul 1977.

EBÛ DÂVUD, Süleymân b. el-Eş‘as es-Sicistânî, **es-Sünen**, I-V, Çağrı Yay. İstanbul 1992.

EBÛ YA‘LÂ, Ahmet b. Ali b. Müsennâ, El-Mevsılî et-Temîmî, **Müsned**, I-XIII, Darü’l-Me’mûn li’t-Türâs, Dimaşk 1984.

EFİL, Yüksel, **Hadis İmlâ Meclisleri**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1991.

HÂKİM, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah El-Hâkim En-Nisâbûrî, **el-Müstedrek ‘alâ’s-Sahîhayn, I-V**, Dâru’l kütûbi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1990.

.....**Ma’rifetü ‘ulûmi’l-hadîs**, Mektebetü’l-‘İlmiyye, Medine 1977.

HAMİDULLAH, Muhammed, **Aziz Kur’ân**, Beyan Yay. İstanbul 2000.

HATİB, Ebû Bekir Abdullah b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, **el-Cami‘ li-ahlâkı’r-râvi ve âdâbi’s-sâmi’, I-II**, Müesseseti’r-Risale, Beyrut 1994.

İBNÜ’L-ESİR, Mecdüddîn Ebû’s-Saâdât el-Mübârek b. Muhammed, **en-Nihâye fî ğarîbi’l-hadîs ve’l-eser**, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, Beyrut ts.

İBN HİBBÂN, Muhammed b. Hıbbân b. Ahmet Ebû Hatim et-Temmîmî el-Bestî, **Sahih, I-XVIII**, Müessesetü’r-Risale, Beyrut 1993.

İBN MÂCE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, **es-Sünen, I-II**, Çağrı Yay. İstanbul 1992.

İBN MANZÛR, Muhammed b. Mukrim el-efrikî el-Mısrî, **Lisânu’l ‘Arab, I-XV**, Daru Sadr, Beyrut 1956.

İBNU’S-SALÂH, Ebû‘Amr Osman b.‘Abdurrahman eş-Şehrîzûrî, **‘Ulûmü’l-hadîs**, Halep 1966.

İBNU’Ş-ŞIHNE, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, **el-Emâli’l-Muhıbbiyye bi’l-Medreseti’l-Müeyyediyye**, Yazma eser, Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, nr:251

.....**ed-Dürü’l-müntehab fî târihi memleketi Haleb**, Tahkik, Keiko Otho, Tokyo 1990.

.....**Nüzhetü’n-nevâzıra**, Süleymâniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa nr.871.

KANDEMİR, Yaşar, **Emâli**, *DİA*, TDV Yay. **XI**, İstanbul 1995.

KEHHÂLE, Ömer Rıza, **Mu‘cemü’l-müellifin terâcimu musannifi’l-kütüb-i’l-‘Arabî**, **I-XV**, Matbu‘ati’t-Terakkî, Dimaşk 1960.

KETTÂNÎ, Muhammed b. Cafer el-Kettânî, **Risâletü’l-mustatrafe**, Kahraman Yay. İstanbul, 1986. (Trc. Yusuf Özbek), **Hadis Literatürü**, İz Yay. İstanbul 1994.

KOÇYİĞİT, Talat, **Hadis İstılahları**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1980.

MA‘LÛF, Levîs, **el-Müncid fi’l-lüga**, Beyrut 1961.

MU‘CEMU’L-BÜLDÂN, Yakut b. Abdullah el-Hamevî Ebû Abdullah, **Mu‘cemu’l-büldân**, **I-V**, Dârü’l-Fiker, Beyrut ts.

MUVATTA, Mâlik b. Enes, **el-Muvatta**, **I-II**, Çağrı Yay. İstanbul 1992.

MÜSLÎM, Ebu’l-Hüseyn Müslim b. El-Haccâc, **el-Camiu’s-sahîh**, **I-III**, Çağrı Yay. İstanbul 1992.

NESÂÎ, Ebû ‘Abdurrahmân b. Şu‘ayb, **es-Sünen**, **I-VIII**, Çağrı Yay. İstanbul 1992.

..... **‘Amelü’l-yevm ve’l-leyle**, Müessetür’Risale, Beyrut 1986.

.....**es-Sünenü’l-kübrâ**, Darü’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, Beyrut 1991.

OKİÇ, Muhammet Tayyip, **Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler**, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1959.

ÖZEN, Şükrü, **İbnu’s-Şihne**, *DİA*, TDV Yay **XXI**, İstanbul 1995.

ÖZEK, Ali, **Kur’ân-ı Kerim Ve Açıklamalı Meali**, (Heyet Meali), Suudi Arabistan Krallığı 1987.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, **Kur'ân-ı Kerim Meali**, (Türkçe Çeviri), Hürriyet Ofset, İstanbul 1994.

SALİH, Suphi, **Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları**, İFAV Yay. İstanbul 1996.

SEM'ÂNÎ, Abdülkerim b. Muhammed, **Edebü'l-implâ ve'l-istimplâ** (nşr. Max Weisweiler), Leiden 1952.

SEHÂVÎ, Şemsuddin Muhammed b. 'Abdurrahman, **ed-Dav'i'l-lâmi' fî e'yâni'l-**

karni't-tasi', I-XII, Beyrut, Darü'l mektebetü'l-Hayat ts.

SUYÛTÎ, Celâleddîn 'Abdurrahman b. Ebû Bekir, **Tedribu'r-râvî, I-II**, Mektebetü'l-İlmiyye Hicaz 1959.

.....**el-Münzir fî 'ulûmi'l-luğa ve envâ'ihî**, Darü'l-ihyâ kütübü'l-'Arabi, Trs, By.

TABERÂNÎ, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmet b. Eyyüb et-Taberânî, **el-Mu'cemu'l-kebîr, I-XXV**, by. 1986.

.....**el-Mu'cemu'l-evsat, I-XII**, Mektebetü'l-Me'arif, Riyat 1987.

.....**el-Mu'cemu's-sağîr, I-II**, Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1968.

.....**el-Müsnedü's-şâmiyyîn**, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1984.

TAHÂVÎ, Ahmet b. Muhammed b. Selâme b. Abdülmelik b. Seleme Ebû Ca'fer et-Tahâvî, **Şerhu me'ânî'l-âsâr**, I-IV, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut ts.

TAYALÎSÎ, Süleymân b. Dâvûd, Ebû Dâvûd El-Fârisî, El-Basrî, **Müsned**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts.

TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, **es-Sünen, I-V**, Çağrı Yay. İstanbul 1992.

UĞUR, Müctebâ, **Hadis İlimleri Edebiyatı**, TDV Yay., Ankara 1996.

ÜNAL, Yavuz, **Hadisin Doğuş ve Tarihine Yeniden Bakış**, Etüt Yay. Samsun 2001.

ELMALILI, Hamdi Yazır, **Kur'ân-ı Kerim Meâli**, (Sadeleştiren, Ali Rıza Kaşeli) Selin Ofset, İstanbul 2004.

YİĞİT, İsmail, **Memlükler**, *DİA*, TDV Yay. **XXIX**, İstanbul 1995.

YILDIRIM, Suat, **Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı meali**, Defîne Yay. İstanbul 2004.

YÜKSEL, Orhan, **Memlükler**, Mad. Milli Eğitim Bakanlığı Türk Ansiklopedisi, **I-XXXV**, Ankara 1976.

ŞENER Abdulkadir, Cemal SOFUOĞLU, Mustafa YILDIRIM, **Yüce Kur'ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meali**, TDV. Yay. İzmir 2008.

ZİRİKLÎ, Hayruddîn, **el-A'lâm, kâmûsu't-terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine-l'Arabi ve'l-müsta'ribîn ve'l-müsteşrikîn**, **I-XI**, Darü'l-İlm, Beyrut 1969.

EKLER

(0/1)

)

”

)

)

)

)

)

)

)

)

)

)

)

)

)

)

)

